LIETUVOS

ARCHEOlogija 23

L I E T U V O S

ARCHEO*logija* 23

Lietuvos istorijos institutas

LIETUVOS ARCHEOlogija 23

DIEMEDŽIO LEIDYKLA
VILNIUS

VILNIUS 2002

UDK 902/904(474.5)
Li227

Redaktorių kolegija:
Algirdas Girininkas (*ats. redaktorius ir sudarytojas*)
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Vytautas Kazakevičius
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Mykolas Michelbertas
(*Vilniaus universitetas*)

Ēvalds Mugurēvičs
(Latvijos universiteto
Latvijos istorijos institutas)

Vytautas Urbanavičius
(*Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“*)

Gintautas Zabiela
(*Lietuvos istorijos institutas*)

ISSN 0207-8694
ISBN 9986-23-1035

© Lietuvos istorijos institutas, 2002
© Straipsnių autoriai, 2002

TURINYS

ĮVADAS (A. Girininkas). 7

G. Zabiela. VANDALINAS ŠUKEVIČIUS – AKMENS AMŽIAUS GYVENVIEČIŲ TYRINĖTOJAS (150-ŲJŲ GIMIMO METINIŲ SUKAKČIAI PAŽYMĖTI) 9

Vandalinas Šukevičius, the Investigator of Stone Age Settlements (in Commemoration of His 150th Birth-anniversary) 27

Вандалин Шукевич – исследователь поселений каменного века (к 150-летию со дня рождения) 28

STRAIPSNIAI

Dž. Brazaitis. RUTULINIŲ AMFORŲ KULTŪRA LIETUVOJE – REIŠKINYS AR EPIZODAS? 29

Globular Amphora Culture in Lithuania – a Phenomenon or an Episode? 38

Культура шаровидных амфор в Литве – явление или эпизод? 39

R. Rimantienė. RUTULINIŲ AMFORŲ KULTŪRA VAKARŲ LIETUVOJE 41

Globular Amphora Culture in West Lithuania 49

Культура шаровидных амфор в Западной Литве 50

Dž. Brazaitis. NARVIŠKOS KERAMIKOS STILIAI RYTŲ LIETUVOJE 51

Styles of Narva Pottery in East Lithuania 69

Стили нарвской керамики в Восточной Литве 71

A. Girininkas. MIGRACINIAI PROCESAI RYTŲ PABALTIJYJE VĖLYVAJAME NEOLITE. VIRVELINĖS KERAMIKOS KULTŪRA 73

Migratory Processes in the East Baltic in the Late Neolithic. Corded Ware Culture 90

Миграционные процессы в Восточной Прибалтике в позднем неолите. Культура шнуровой керамики 91

T. Ostrauskas. KUNDOS KULTŪROS TYRINĖJIMŲ PROBLEMATIKA 93

Problems of Investigation of the Mesolithic Kunda Culture 104

Проблематика исследований мезолитической кундской культуры 105

G. Piličiauskas. DUBIČIŲ TIPO GYVENVIETĖS IR NEOLITINĖ NEMUNO KULTŪRA PIETŲ LIETUVOJE 107
Dubičiai type Settlements and the Neolithic Nemunas Culture in South Lithuania 131
Памятники типа Дубичяй и неолитическая неманская культура в Южной Литве 134

T. Ostrauskas. MEZOLITINĖ KUDLAJEVKOS KULTŪRA LIETUVOJE 137
Mesolithic Kudlaevka Culture in Lithuania 155
Мезолитическая кудлаевская культура в Литве 159

E. Šatavičius. HAMBURGO KULTŪROS RADINIAI LIETUVOJE 163
Finds of the Hamburgian Culture in Lithuania 181
Находки гамбургской культуры в Литве 183

PUBLIKACIJOS

A. Girininkas. PAKRETUONĖS 1-OJI GYVENVIETĖ 187

V. Juodagalvis. GLŪKAS 10 – EPIPALEOLITINĖ STOVYKLA IR NEOLITINĖS GYVENVIETĖS PRIE VARĖNĖS UPĖS 197

DISKUSIJOS IR RECENZIJOS

T. Ostrauskas. APIE VĖLYVOJO PALEOLITO PERIODIZACIJĄ LIETUVOJE. E. ŠATAVIČIAUS KONCEPCIJOS KRITIKA 239

T. Ostrauskas. MICHAŁ KOBUSIEWICZ "LUDY ŁOWIECKO-ZBIERACKIE PÓŁNOCNO-ZACHODNIEJ POLSKI" POZNAŃ, 1999 247

AUTORIŲ DĖMESIUI 249

LIETUVOS ARCHEOLOGIJA. 2002. T. 23, p. 197–238. ISSN 02-07-8694

GLŪKAS 10 – EPIPALEOLITO STOVYKLA IR NEOLITO GYVENVIETĖS PRIE VARĖNĖS UPĖS

VYGANDAS JUODAGALVIS

Smėlinės akmens amžiaus gyvenvietės sudaro didžiąją seniausio mūsų krašto istorijos palikimo dalį. Daugiausiai jų aptikta ir tyrinėta Nemuno, Neries, Merkio bei Ūlos pakrantėse. Pastarąjį dešimtmetį susidomėta Varėnės upės baseino akmens amžiaus paminklais. Akstiną tam davė klaipėdiškio L. Kavaliausko archeologinių radinių rinkinys, dabar saugomas Lietuvos nacionaliniame muziejuje. 1995 m.,

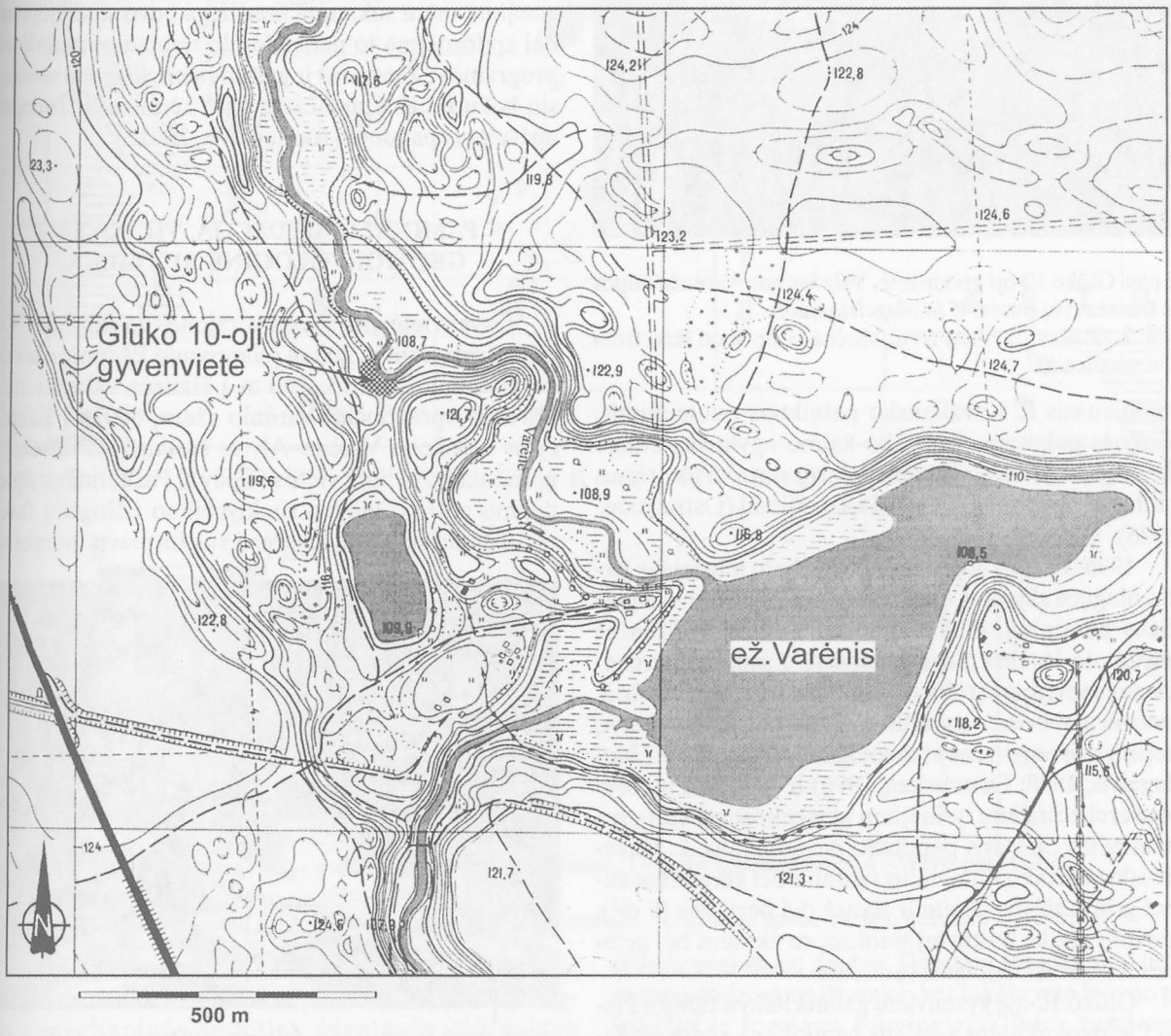

1 pav. Glūko 10-osios senovės gyvenvietės situacija. *V. Juodagalvio brėž.*
Fig. 1. Situation of Glūkas 10 site.

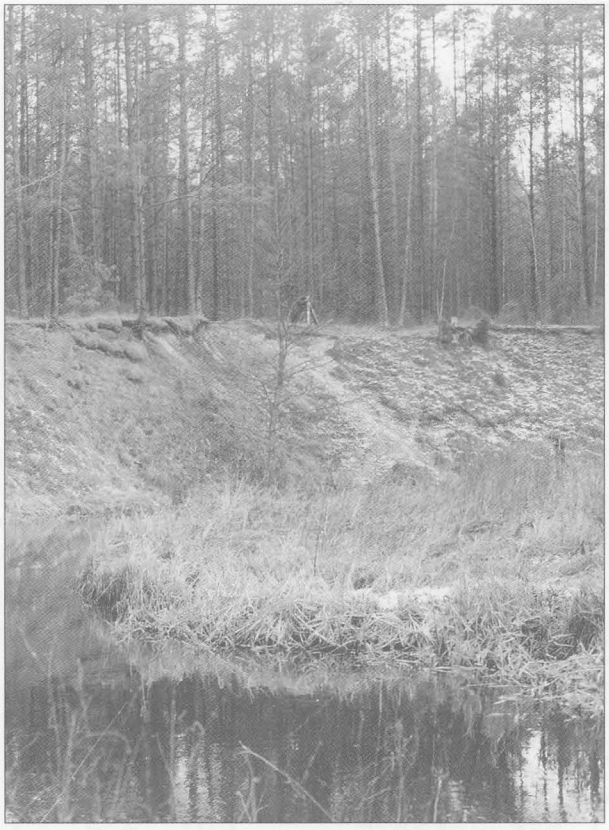

2 pav. Glūko 10-oji gyvenvietė. Vaizdas nuo Varėnės salpos iš šiaurės rytų pusės. *V. Juodagalvio nuotr.*
Fig. 2. Glūkas 10. View from Varėnė river flood land from the northeast.

remdamasis L. Kavaliausko pateiktais duomenimis, Varėnės pakrantes ir Glūko kaimo apylinkes žvalgė T. Ostrauskas. Žvalgymų metu buvo surinkti paviršiaus radiniai ir atlikti bandomieji kasinėjimai (Ostrauskas, 1996).

1996–1997 m. Lietuvos nacionalinio muziejaus Archeologijos skyriaus ekspedicija tyrinėjo akmens amžiaus paminklą, L. Kavaliausko aptiktą 1982 m. ir pavadintą *Varėnės 5-ąja gyvenviete*. Į saugomų archeologinių vertybių sąrašus objektas buvo įrašytas *Glūko X senovės gyvenvietės* pavadinimu, tad painiavos, matyt, nepavyks išvengti, nes archeologinėje literatūroje (Juodagalvis, 1998; Ostrauskas, 1996) ir anksčiau parašytose archeologinių tyrinėjimų ataskaitose ne kartą yra paminėtas pirmasis paminklo pavadinimas. L. Kavaliauskas surinko titnaginius radinius bei keramikos šukes griūvančiame šlaite ir iškasė dvi perkasas (8 m^2), kuriose aptiko kultūrinį sluoksnį su akmens bei geležies amžiams būdingais radiniais.

Glūko 10-ąją gyvenvietę galima laikyti tipišku Pietų Lietuvos akmens amžiaus paminklu – atvira smėlinė gyvenvietė miške, daugiasluoksnė kultūrine prasme, su įvairialaikiais radiniais, be to, dar ir apardyta. Kasinėjimams ji buvo parinkta dėl šių priežasčių: gausūs ir įvairūs titnaginiai radiniai ir gana gerai išlikusi neolitinė keramika (tai nėra dažna Pietų Lietuvos akmens amžiaus gyvenvietėse) žadėjo neblogas tyrinėjimų perspektyvas, o Varėnės upės kranto erozija kėlė grėsmę išlikusiai paminklo daliai.

1996–1997 m. archeologiniai Glūko 10-osios gyvenvietės kasinėjimai buvo vykdomi pagal Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo remiamą programą „Akmens amžius Pietų Lietuvoje“. Kartu su Lietuvos nacionalinio muziejaus ir Lietuvos istorijos instituto archeologais programoje dalyvavo Lietuvos geologijos instituto bei Vilniaus universiteto Geologijos ir mineralogijos katedros mokslinės grupės, kurios tyrė Varėnio ežero apylinkių geomorfologines sąlygas, atliko užpelkėjusių pakrančių nuosėdų sudėties, žiedadulkių, diatomėjų bei radiokarboninius tyrimus. Kasinėjimų metu sukaupta medžiaga buvo studijuojama bei apdorojama to paties fondo remiamos mokslinės programos „Žmogaus ir gamtos santykiai nuo seniausių laikų iki Kristaus Lietuvoje“ rėmuose ir trumpai apžvelgta spaudoje (Juodagalvis, 2001a).

PAMINKLO SITUACIJA, VIETOVĖS GEOMORFOLOGINĖ APŽVALGA

Gyvenvietė yra Varėnos rajone, dešiniajame Varėnės upės krante, 200 m į šiaurę nuo Ešerinio ežeriuko šiaurinio kranto, 700 m į šiaurės vakarus nuo Varėnės upės žiočių, Varėnio ežere, 800 m į šiaurės rytus nuo kelio Varėna–Alytus susikirtimo su senojo geležinkelio pylimu vietos (1 pav.). Paskutiniojo apledėjimo antrojo ledynų suaktyvėjimo (Žiogelių fazė) metu šiauriau Varėnio ežero susiformavo moreninis

3 pav. 1997 m. kasinėjimų vaizdas. *V. Juodagalvio nuotr.*
Fig. 3.View of excavations at 1997 season.

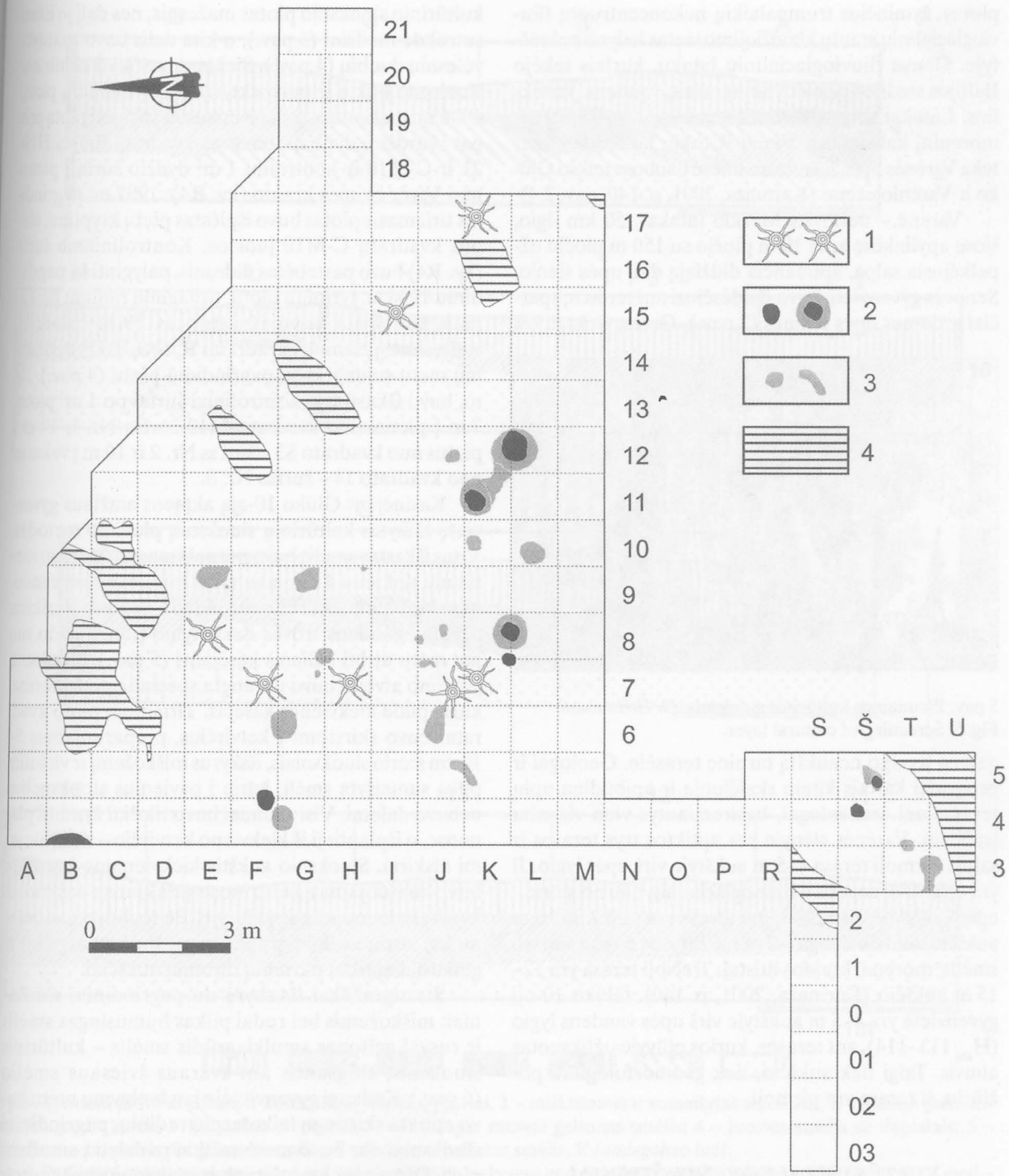

4 pav. Tyrinėto ploto planas: 1 – medžiai ir šaknys; 2 – židiniai; 3 – pilko smėlio dėmės; 4 – vėlyvi perkasimai. *V. Juodagalvio brėž.*

Fig. 4. Plan of investigated area: 1 – trees and roots; 2 – hearths; 3 – grey sand spots; 4 – late intrusive features.

kalvagūbris, nusitęsęs iš pietvakarių į šiaurės rytus. Kalvagūbris neaukštas, 1–3 km pločio, sudarytas iš lengvos mechaninės sudėties perplauto moreninio priemolio ir priesmėlio. Reljefe matyti daug aklinų, dažniausiai sausų daubų. Tirpstant šio atslinkio ledynams, vandenys nesitvenkė, bet tekėjo nuo ledyno pakraščio ir formavo fliuvioglacialinius zandrus – smulkiai banguotus ir kauburiuotus žvyringų sąnašų

plotus, žyminčius trumpalaikių nekoncentruotų fliuvioglacialinių srautų klaidžiojimo vietas ledyno pakraštyje. Gausu fliuvioglacialinių latakų, kuriais tekėjo Baltijos stadijos prieledyninių marių vandens perteklius. Latakai skrodžia ne tik zandrinę lygumą, bet ir moreninį kalvagūbrį. Vienu iš tokių latakų dabar ir teka Varėnės upė. Termokarstinėse daubose telkšo Glūko ir Varėnio ežerai (Karmaza, 2001, p. 140, pav. 2.4).

Varėnė – dešinysis Merkio intakas, 50 km ilgio, šiose apylinkėse apie 10 m pločio su 150 m pločio užpelkėjusia salpa, apimančia didžiąją dalį upės slėnio. Senovės gyvenvietė buvo išsidėsčiusi ant terasos, sparčiai ardomos upės tėkmės (2 pav.). Greta, virš salpos,

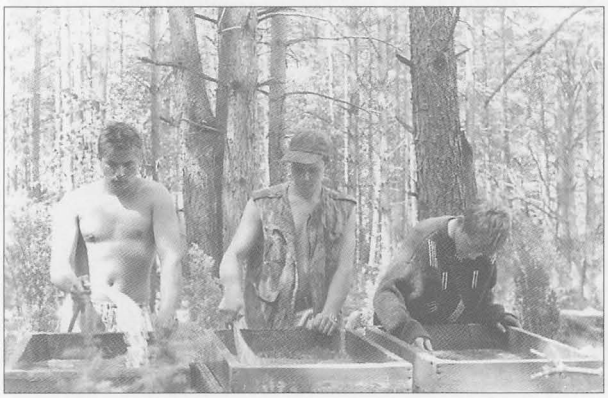

5 pav. Plaunamas kultūrinis sluoksnis. *G. Grižo nuotr.*
Fig. 5. Screening of cultural layer.

galima įžvelgti neaukštą tarpinę terasėlę. Geologai ir geografai kartais kitaip skaičiuoja ir apibūdina upių terasas nei archeologai, besiremiantys vien vizualiu įspūdžiu. Varėnės slėnyje yra aptiktos trys terasos ir salpa. Pirmoji terasa 4–5 m aukštyje virš upės lygio. Ji yra cokolinė: cokolis – limnoglacialinis, aliuvio storis – apie 3 m. Antroji viršsalpinė terasa yra nuo 7 iki 10 m aukščio, aliuvio danga – 2–4 m. Terasos cokolį sudaro smėlis, morena, kreidos luistai. Trečioji terasa yra 12–15 m aukščio (Karmaza, 2001, p. 140). Glūko 10-oji gyvenvietė yra 4–5 m aukštyje virš upės vandens lygio (H_{abs} 113–114), ant terasos, kurios pjūvyje užfiksuotas aliuvis. Taigi tiek aukščio, tiek geomorfologiniu požiūriu, ši terasa yra pirmoji.

KULTŪRINIS SLUOKSNIS, ŽIDINIAI

Dviejų tyrinėjimų sezonų metu kasinėtas 170 m² plotas, suskirstytas 1 m² kvadratais, pažymėtais raidėmis šiaurės-pietų kryptimi bei skaičiais vakarų-rytų kryptimi (4 pav.). Šiaurinė ploto dalis betarpiškai šliejosi prie skardžio (2 pav.), o pietinė rėmėsi į miško keliuką. Palyginti su bendru tyrinėjimų plotu, ištirto kultūrinio sluoksnio plotas mažesnis, nes dalį jo ištirti sutrukdė medžiai (3 pav.), o kita dalis buvo suardyta vėlesnių duobių (4 pav.). Siekiant nustatyti kultūrinio sluoksnio būklę ir perspektyviausią tyrinėjimų plotą, 1996 m. buvo nuspręsta pirmiausiai kasinėti plotą prie pat skardžio, dvi bandomąsias kvadratų linijas H10-21 ir C-M10 ir kontrolinį 1 m² dydžio šurfą į pietus nuo Varėnės upės kranto (kv. R4). 1997 m. pagrindinis tiriamasis plotas buvo išplėstas pietų kryptimi, abipus kvadratų C-M10 juostos. Kontroliniame šurfe (kv. R4) buvo pastebėtas didesnis, palyginti su pagrindiniu 1996 m. tyrinėtu plotu, titnaginių radinių tankumas, todėl čia buvo išmatuotas 19 m² plotelis, vadinsime jį *pietiniu* (kvadratai R, S, Š, T, U), tyrinėjimų metu sujungtas su pagrindiniu plotu (4 pav.). Be to, buvo iškasti trys kontroliniai šurfai po 1 m² ploto: 7 m į pietus nuo kvadrato M12 šurfas Nr. 1, 14 m į pietus nuo kvadrato S3 – šurfas Nr. 2 ir 10 m į vakarus nuo kvadrato J4 – šurfas Nr. 3.

Kasinėjant Glūko 10-ąją akmens amžiaus gyvenvietę taikytas kultūrinių sluoksnių plovimo metodas. Visas iškastas smėlis buvo pernešamas ant sietų su metaliniu tinkleliu 4 mm akutėmis ir purškiamas vandeniu, kurį tiekė siurblys su vidaus degimo varikliu. Speciali vandens srovės išskirstymo įranga leido tuo pat metu dirbti keliems kasėjams (5 pav.). Sluoksnių plovimo atvejui buvo parengta speciali aprašo forma, kurią pildė kiekvienas kasėjas. Tiriamojo ploto kvadratai buvo skirstomi į ketvirčius, preparuojamus 5–10 cm storio sluoksniais, išskyrus miškožemį ir viršutinį pilką sumaišytą smėlį, kurie į pavienius sluoksnelius nebuvo dalomi. Visi radiniai buvo tiksliai žymimi planuose, o išplautieji iš kiekvieno ketvirčio – skaičiuojami atskirai. Sluoksnio aukštis kiekviename kvadrate buvo matuojamas keturiuose-penkiuose taškuose: kvadrato kampuose ir viduryje. Be to, buvo matuojami kai kurių radinių grupių (pvz., strėlių antgalių) ir giliausiai aptiktų pavienių dirbinių aukščiai.

Stratigrafiškai išsiskyrė du pagrindiniai sluoksniai: miškožemis bei rudai pilkas humusingas smėlis ir rusvai geltonas smulkiagrūdis smėlis – kultūrinis sluoksnis, slūgsantis ant švaraus šviesaus smėlio (6 pav.). Kadangi gyvenvietėje jau žvalgymų metu buvo aptikta skirtingų laikotarpių radinių, pagrindiniai sluoksniai dar buvo mechaniškai padalyti į smulkesnius. Didesnėje kasinėto ploto dalyje miškožemio ir humuso (sluoksnis B) apatinė dalis buvo susimaišiusi su viršutiniu kultūrinio sluoksnio horizontu, todėl ir buvo išskirta į atskirą B_1 sluoksnį. Sumaišytu pripažintas ir anglingo juodo smėlio sluoksnis, slūgsojęs virš geltono smėlio šiaurės vakarinėje ploto dalyje ir dengę S kvadratus A4 ir B4 (6 pav., pjūvis D-A4). Kitose tyrinėto ploto dalyse šio sluoksnio neaptikta.

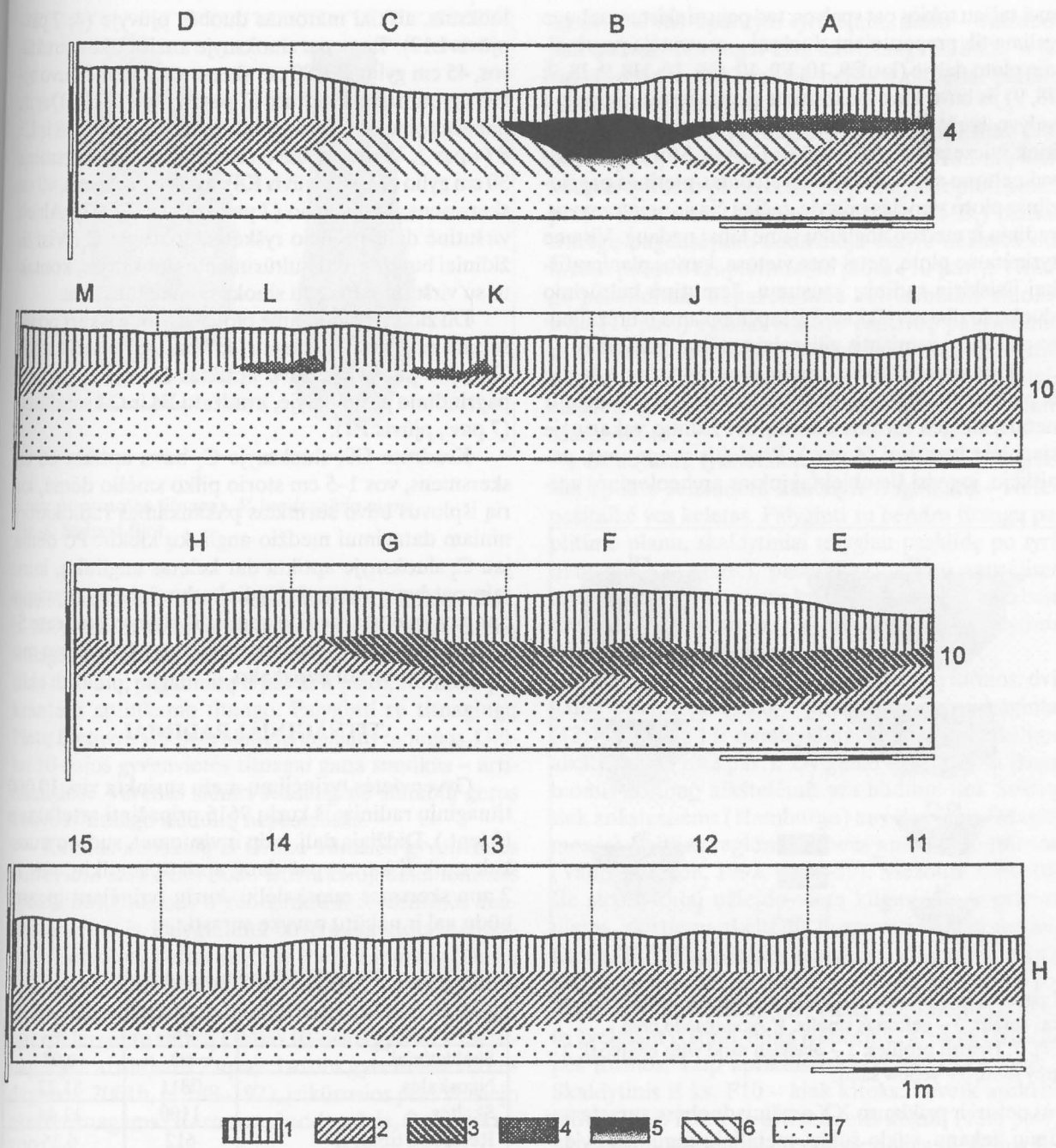

6 pav. Tyrinėto ploto kraštinių ir kontrolinių sienelių pjūviai: 1 – miškožemis ir sumaišytas sluoksnis; 2 – rausvai geltonas smulkiagrūdis smėlis – kultūrinis sluoksnis; 3 – elastingas rausvai geltonas smėlis; 4 – juosvas smėlis su degėsiais; 5 – židinys; 6 – birus šviesiai geltonas smėlis; 7 – švarus nejudintas smėlis. *V. Juodagalvio brėž.*

Fig. 6. Profiles of investigated area sides and earth partitions: 1 – humus and disturbed layer; 2 – yellow-reddish fine-grained sand – cultural layer; 3 – elastic yellow-reddish sand; 4 – blackish sand with charcoal; 5 – heath; 6 – dry light yellow sand; 7 – pure sand.

Kultūrinis sluoksnis buvo suskirstytas į pavienius sluoksnelius, pažymėtus indeksais C, C_1 ir C_2. Pagrindinio ploto centrinėje dalyje ir kai kuriuose kituose kvadratuose buvo aptikta kelios dešimtys titnaginių radinių, leidusių išskirti patį giliausią kultūrinio sluoksnio horizontą – C_3. Kai kur viršutinis sumaišytas sluoksnis slūgsojo tiesiog virš švaraus šviesaus smėlio (6 pav., pjūvis M-I10) – čia kultūrinis sluoksnis sunaikintas arba nebuvo susiformavęs.

Gyvenvietės kultūrinis sluoksnis – iki 40 cm storio rausvai geltonas smulkiagrūdis smėlis su smulkiais anglukais ir suodžių dėmėmis, buvo nevienodo intensyvu-

mo, tačiau tokios pat spalvos, tad pajusti skirtumus buvo galima tik preparuojant sluoksnį – centrinėje pagrindinio ploto dalyje (kv. E9, 10; F9, 10; G9, 10; H8, 9; I8, 9; J8, 9) jis buvo kiek tankesnis ir elastingesnis (6 pav.), o vėlyvų laužaviečių ir židinių zonoje smėlis – birus ir kiek šviesesnis (6 pav., pjūvis D-A4). Storiausias rusvai geltono smėlio sluoksnis stebėtas pietinės pagrindinio ploto sienelės pjūvyje, tačiau čia jis neintensyvus, radinių ir medžio angliukų jame labai nedaug. Visame tyrinėtame plote, netgi tose vietose, kurios planigrafiškai išsiskiria radinių gausumu, žemutinė kultūrinio sluoksnio riba neryški, sunkiai apčiuopiama ir brėžiniuose pažymėta remiantis giliausiai aptiktais radiniais.

Tiriamojo ploto šiaurinėje, šiaurės rytinėje dalyse ir pietiniame plote po miškožemiu išryškėjo pailgų ir netaisyklingos formos duobių bei židinio vakarinėje sienelėje kontūrai (4 pav.). Pradėjus preparuoti, paaiškėjo, jog visi šie objektai jokios archeologinės ver-

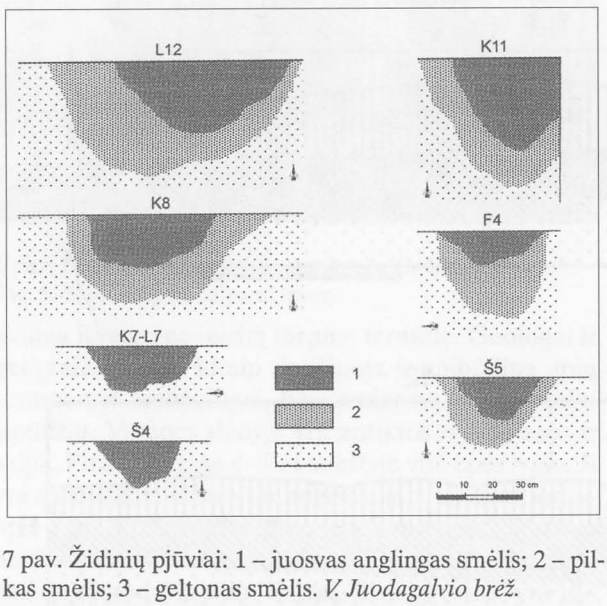

7 pav. Židinių pjūviai: 1 – juosvas anglingas smėlis; 2 – pilkas smėlis; 3 – geltonas smėlis. *V. Juodagalvio brėž.*
Fig. 7. Hearth profiles: 1 – blackish sand with charcoal; 2 – grey sand; 3 – yellow sand.

tės neturi ir priklauso XX amžiui: duobėse surasta audinių liekanų, stiklo šukių, metalinių sagų, židinyje – šiuolaikinių šiukšlių. Kultūrinio sluoksnio viršutinėje dalyje aptikta keliolika 2–4 cm storio pilko smėlio dėmių – vėlyvų laužaviečių dugnų – vieta čia vaizdinga, mėgiama poilsiautojų ir žvejų.

Kultūrinio sluoksnio žemutinėje dalyje ir švariame smėlyje aptikta 20–100 cm skersmens židinių pėdsakų, kurie priklausė skirtingiems archeologiniams laikotarpiams. Kvadratuose L12 ir K12 apskritos formos, 100 cm skersmens, pusapskritimio pjūvio, 40 cm gylio duobė išryškėjo sluoksnyje C_2. Duobė užpildyta pilku smėliu, centre – kiek tamsesnio smėlio tarpsluoksnis, aiškiai matomas duobės pjūvyje (4; 7 pav., pjūvis L12). Tame pat sluoksnyje analogiškos struktūros, 45 cm gylio, 70–80 cm skersmens duobė buvo aptikta gretimame kvadrate (7 pav., pjūvis K11). Dar du panašūs objektai buvo aptikti kvadratuose K7, 8 ir L7, 8 (4 pav.). Vienas jų buvo didesnis, 75 cm skersmens, 30 cm gylio (7 pav., pjūvis K8), kitas – mažesnis, 40 cm skersmens, 17 cm gylio (7 pav., pjūvis K7.L7). Abiejų viršutinė dalis pradėjo ryškėti sluoksnyje C_1. Visi šie židiniai buvo aptikti kultūriniame sluoksnyje, kontakto su viršutiniu mašytu sluoksniu neužfiksuota.

Du židiniai pietiniame plote pasirodė iškart po viršutiniu maišytu B sluoksniu (4; 7 pav., pjūviai Š4 ir Š5). Tokiame pat gylyje buvo aptiktas židinys vakarinėje pagrindinio ploto dalyje, kvadratų F4 ir G4 sandūroje (7 pav., pjūvis F4).

Kvadrate G9, sluoksnyje C_1 buvo aptikta 66 cm skersmens, vos 1–5 cm storio pilko smėlio dėmė, kurią išplovus buvo surinktas pakankamas radiokarboniniam datavimui medžio angliukų kiekis. Po dėme, jau C_2 sluoksnyje aptikta dar keletas angliukų, kurie taip pat buvo datuoti. Radiokarboniniam datavimui dar buvo paimta medžio anglies iš židinio kvadrate Š4 ir iš kvadrato L4 C sluoksnio. Kituose židiniuose medžiagos datavimui nepakako.

TITNAGINIAI RADINIAI

Gyvenvietės tyrinėjimų metu surinkta virš 10 000 titnaginių radinių, iš kurių 9616 pripažinti artefaktais (1 lent.). Didžiąją dalį, kaip ir visuomet, sudaro nuoskalos, tik šį kartą ypač daug aptikta smulkių, vos 1–2 mm skersmes nuoskalėlių, kurių tyrinėjant įprastu būdu gal ir nebūtų pavykę surasti.

1 lentelė. Titnaginiai radiniai

	Sk.	%
Skaldytiniai	93	0,97
Nuoskalos	7811	81,23
Skeltės	1100	11,44
Retušuoti titnagai	612	6,36
Iš viso	9616	100

Titnaginių dirbinių gamybai gyvenvietėje naudotas įvairių spalvų titnagas: pilkas, juodas, baltas, rudas ir įvairių atspalvių rausvas. Pastaroji rūšis labai išraiškinga. Dalis rausvų atspalvių titnago dirbinių, ruošinių ar gamybos atliekų yra vientiso tono, kiti – išmarginti juostų (8 pav.). Tai ne patinizacijos padarinys – titnagas tokią išvaizdą įgavo formuodamasis. Šio rūšies titnago radimvietės turėtų būti kažkur netoliese, nes to paties atspalvio titnago dirbinių aptikta Varėnės 2-ojoje ak-

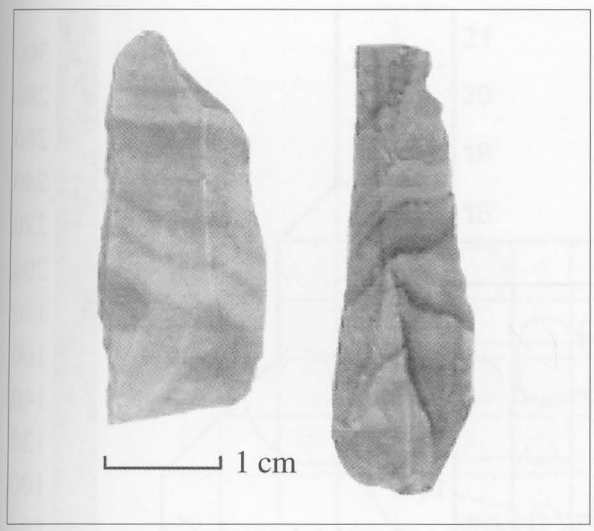

8 pav. Juostuotas titnagas. *V. Juodagalvio nuotr.*
Fig. 8. Striped flint.

mens ir žalvario amžių gyvenvietėje (Ostrauskas, 2001, p. 180). Yra ir rudai patinuotų titnagų – tokią patiną titnagas įgauna slūgsodamas drėgnoje aplinkoje. Aptikta dirbinių, pagamintų iš juodo ir pilko, Nemuno pakrantėse aptinkamo titnago. Palyginti su titnagingų Pietų Lietuvos vietovių akmens amžiaus radiniais, Glūko 10-osios gyvenvietės titnagai gana smulkūs – artimiausiose Varėnės slėnio atodangose stambių geros kokybės titnago riedulių nepastebėta.

Keletas nuoskalų iš Glūko 10-osios gyvenvietės kultūrinio sluoksnio buvo ištirta daugiaelementinės spektrinės emisinės ir rentgenofluorescentinės analizės metodais. Palyginimui buvo panaudota medžiaga iš Lenkijos, Baltarusijos ir Pietų Lietuvos (Dusia 8, Zapsė 1, Zapsė 5) bei Pietvakarių Lietuvos (Kubilėliai, Gluobiai) akmens amžiaus paminklų. Pagal mikroelementų sudėtį Glūko 10-osios gyvenvietės titnagai yra artimiausi Zapsės 1-osios gyvenvietės (Juodagalvis, 2001b, p. 188–192), įsikūrusios prie Veisiejo ežero titnagams (Karmaza, Juodagalvis, Ostrauskas, 2001).

Dar studijuojant L. Kvavaliausko rinkinį pagal radinius buvo išskirti 4 skirtingi Glūko 10-osios gyvenvietės laikotarpiai (Ostrauskas, 1996, p. 324). 1996 m. iškasus pirmuosius kvadratus paaiškėjo, jog kultūriniame sluoksnyje startigrafiškai atskirų chronologinių horizontų išskirti nepavyks, todėl nuo pat lauko darbų pradžios buvo rengiamasi būsimiems vertikaliosios planigrafijos tyrinėjimams. Masinės medžiagos pasklidimo vaizdavimui buvo pasirinkta kompiuterinė reljefo braižymo programa. Šis planigrafinių duomenų perteikimo būdas turi svarbų privalumą, atkuriant vaizdą iš smarkiai apardyto tyrinėjimų ploto – vaizduojant įprastu, skirtingai užtušuotų langelių būdu vėlyvos duobės ir prie medžių neištirti ploteliai paliktų planuose tuščias vietas.

Visų sluoksnių titnaginių radinių paplitimo planas (9 pav.) rodo dvi ryškias titnaginių radinių sankaupas tyrinėto ploto centrinėje dalyje ir pietiniame plote. Viršutinio, maišyto sluoksnio (B-B_1) planas titnagų pagausėjimo centrinėje dalyje neišryškino, tačiau parodė tai pietiniame plote (10 pav.). Titnagų pasklidimas nepažeistame kultūriniame sluoksnyje (11 pav.) ryškiai išskiria centrinę pagrindinio ploto dalį iš aplinkinių. Iš šių planų matyti, jog titnaginių radinių sankaupa centrinėje ploto dalyje slūgsojo giliau ir buvo mažiau išblaškyta nei pietiniame plote.

Skaldytinių tyrinėtame plote surasta 93. Daugiausiai aptikta sunaudotų likučių ir fragmentų – sveikų pasitaikė vos keletas. Palyginti su bendro titnagų paplitimo planu, skaldytiniai tolygiau pasklidę po tyrinėtą plotą (12 pav.), pastebima nežymi gausėjimo tendencija šiaurės vakarų kryptimi. Skirtingai nuo bendro titnagų paplitimo, pietiniame plote skaldytinių koncentracija didesnė nei centre.

Išsiskiria trys pagrindinės skaldytinių formos: dvigaliai prizminiai (13:6, 7 pav.), vienagaliai kūginiai (13:1, 3, 4 pav.) ir netaisyklingi su keliomis skėlimo aikštelėmis (13:2 pav.). Dvigaliai skaldytiniai įžambiomis skėlimo aikštelėmis yra būdingi tiek Svidrų, tiek ankstesnėms (Hamburgo) ar vėlesnėms (Maglemozės) Baltijos regiono akmens amžiaus kultūroms (Vang Petersen, 1993, p. 56–59). Mezolite ir neolite šie skaldytiniai užleido vietą kūginiams ir prizminiams, skirtiems skeltėms nuspausti, tačiau pačioje titnago dirbinių masinės gamybos pabaigoje jų vėl sutinkama (Juodagalvis, 1999, p. 248). Dažniausiai paleolitiniai skaldytiniai turi vieną skėlimo plokštumą ir, žvelgiant iš šono, būna trapecinės arba net trikampės formos, kaip aptiktasis kv. J12(C_2) (13:7 pav.). Skaldytinis iš kv. F10 – kiek kitoks: beveik apskrito pjūvio, savo išvaizda primenantis kūginį (13:6 pav.). Skaldytinis dvispalvis – juodas ir pilkas su baltais šlakeliais. Iš tokių atspalvių titnago pagaminta dauguma gyvenvietėje aptiktų įkotinių antgalių (18 pav.). Kitas skaldytinis – jau su tiesia skėlimo aikštele, pleišto pavidalo, beveik kūginis, tačiau su išlikusiomis keliomis priešinga kryptimi nuo smailiojo galo skeltų skelčių žymėmis – matyt, anksčiau irgi buvęs dvigalis (13:4 pav.). Tarp L. Kavaliausko rinkinio radinių išsiskiria juodo titnago skaldytinis siauroms skeltėms nuspausti (14 pav.).

Skelčių pasklidimo tendencijos (pav. 15, 16) iš esmės sutampa su visų titnagų pasklidimu, tik pastebi-

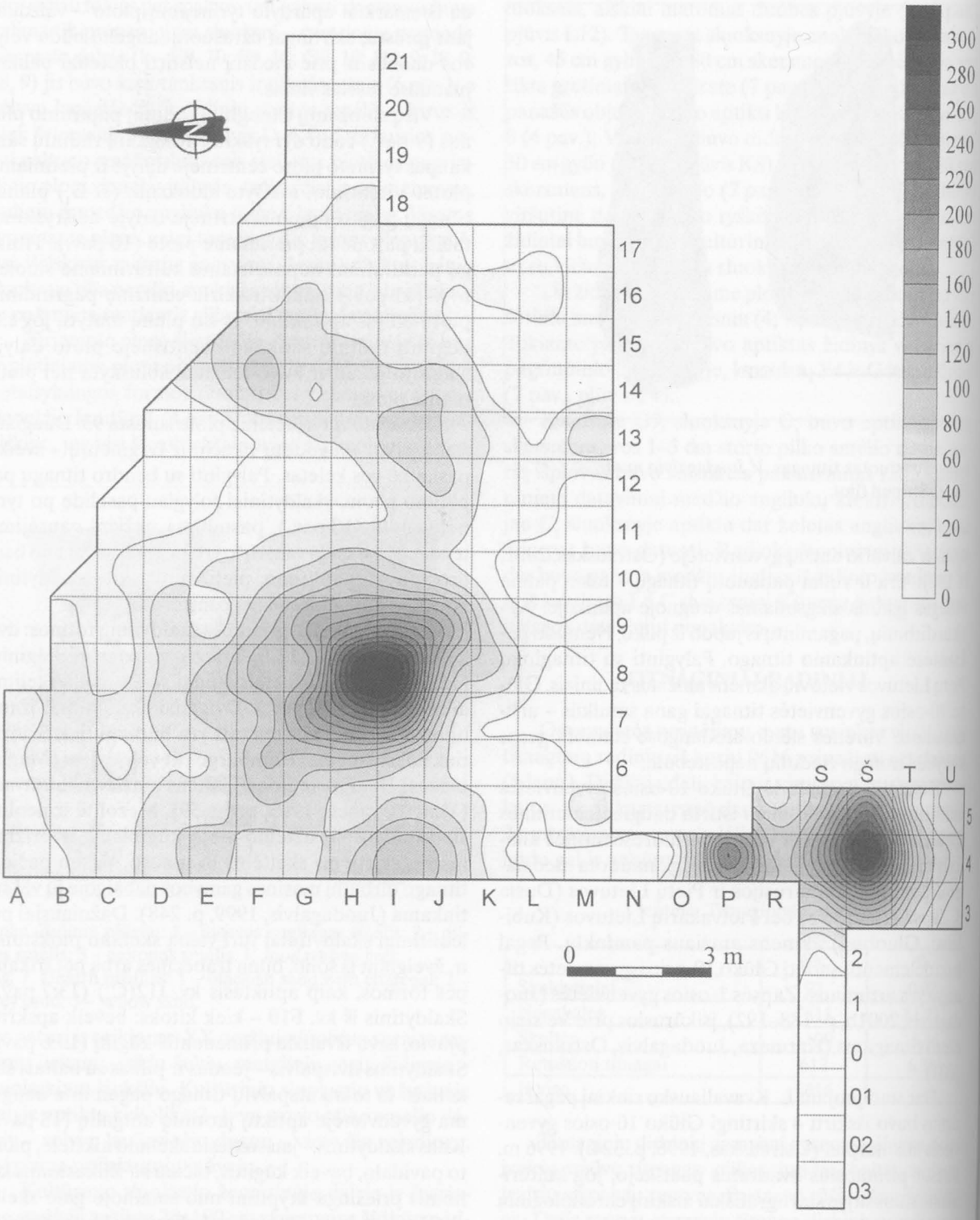

9 pav. Titnaginių radinių paplitimas tyrinėtame plote. *E. Marcinkevičiūtės brėž.*
Fig. 9. Distribution of flint artefacts at investigated area.

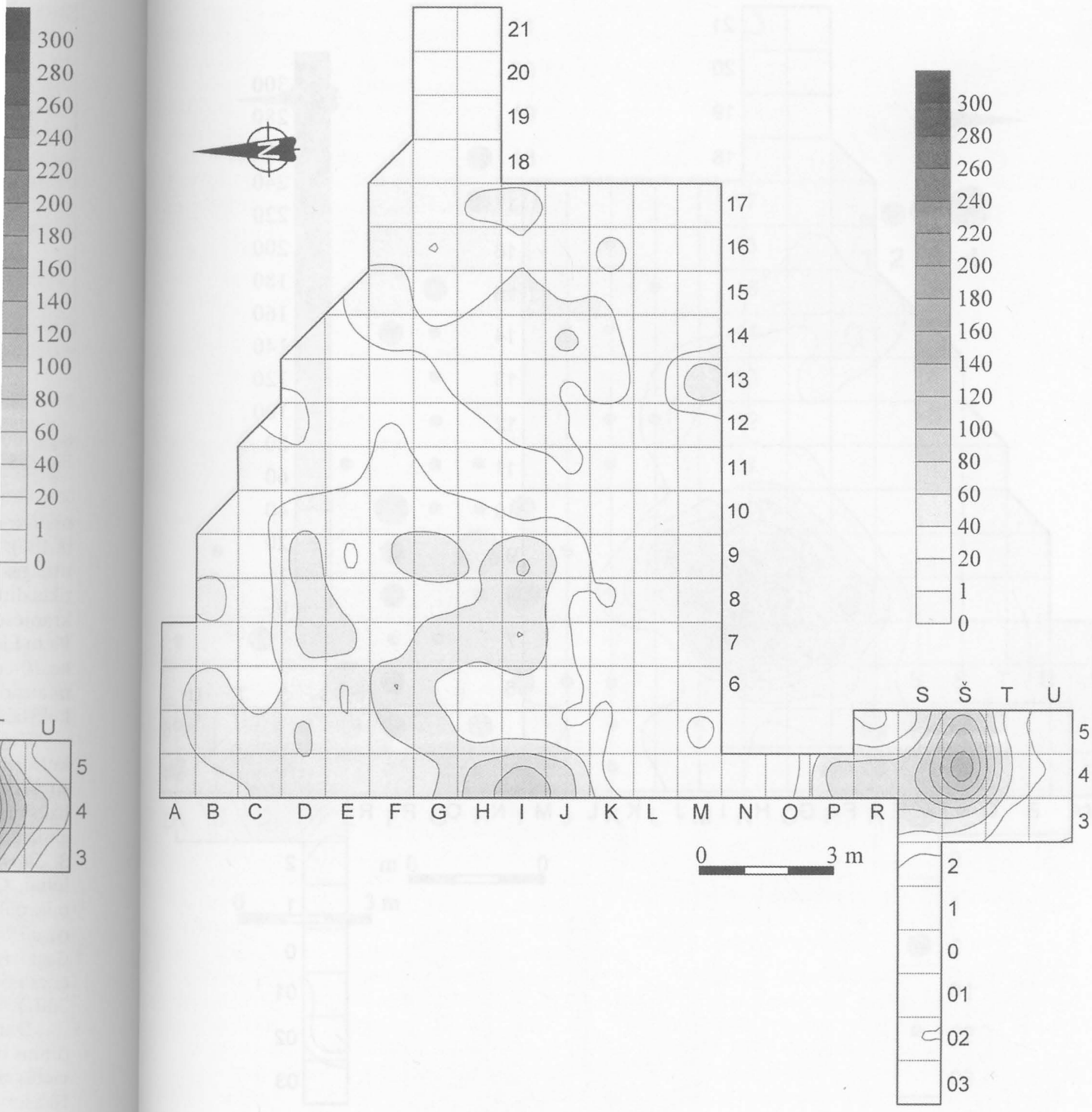

10 pav. Titnaginių radinių paplitimas sluoksniuose B ir B_1. *E. Marcinkevičiūtės brėž.*
Fig. 10. Distribution of flint artefacts in layers B and B_1.

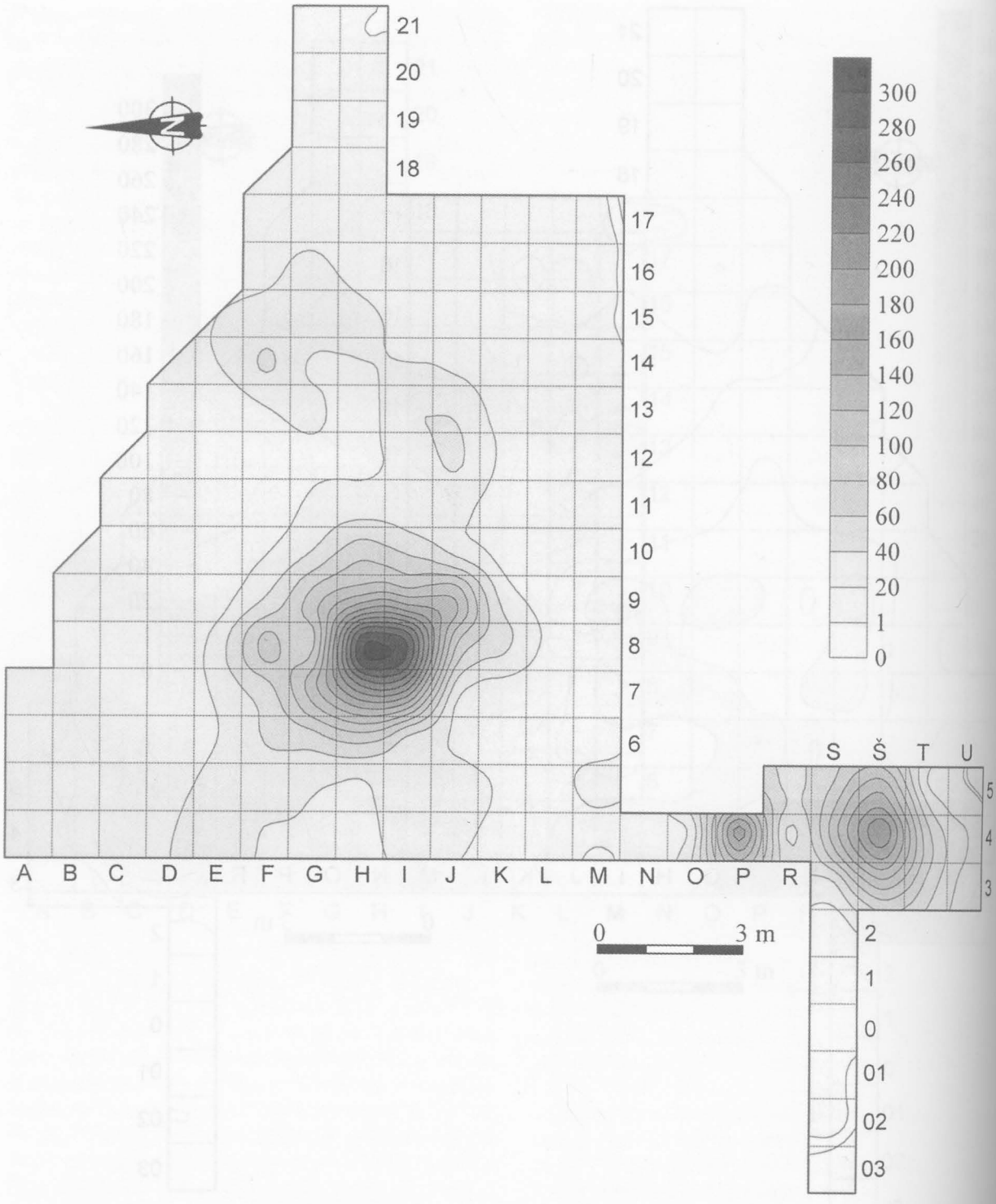

11 pav. Titnaginių radinių paplitimas kultūriniame sluoksnyje (C-C_3). *E. Marcinkevičiūtės brėž.*
Fig. 11. Distribution of flint artefacts in cultural layer (C–C_3).

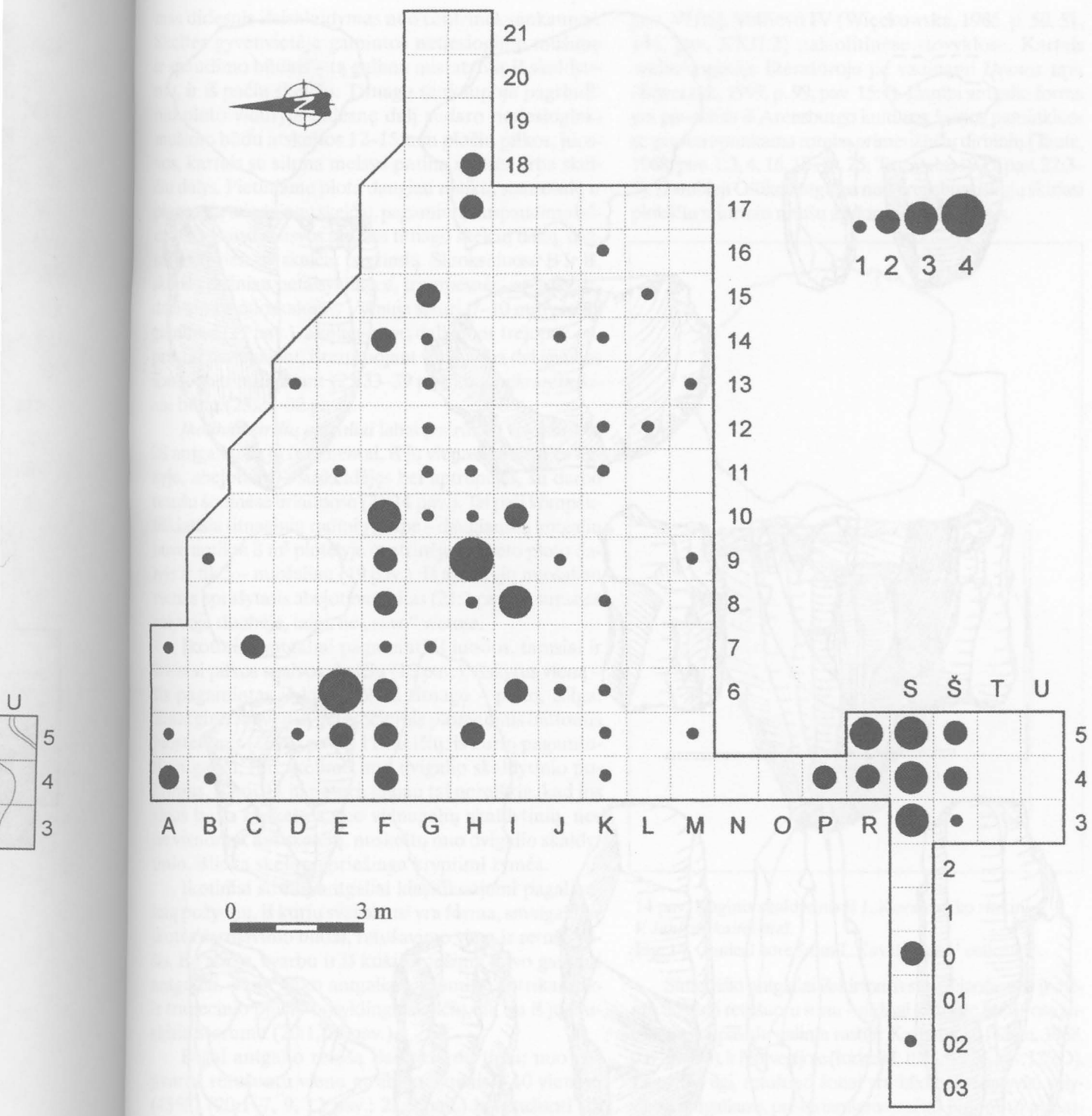

12 pav. Skaldytinių ir skaldytinių dalių paplitimas tyrinėtame plote. *V. Juodagalvio brėž.*
Fig. 12. Distribution of cores and core fragments at investigated area.

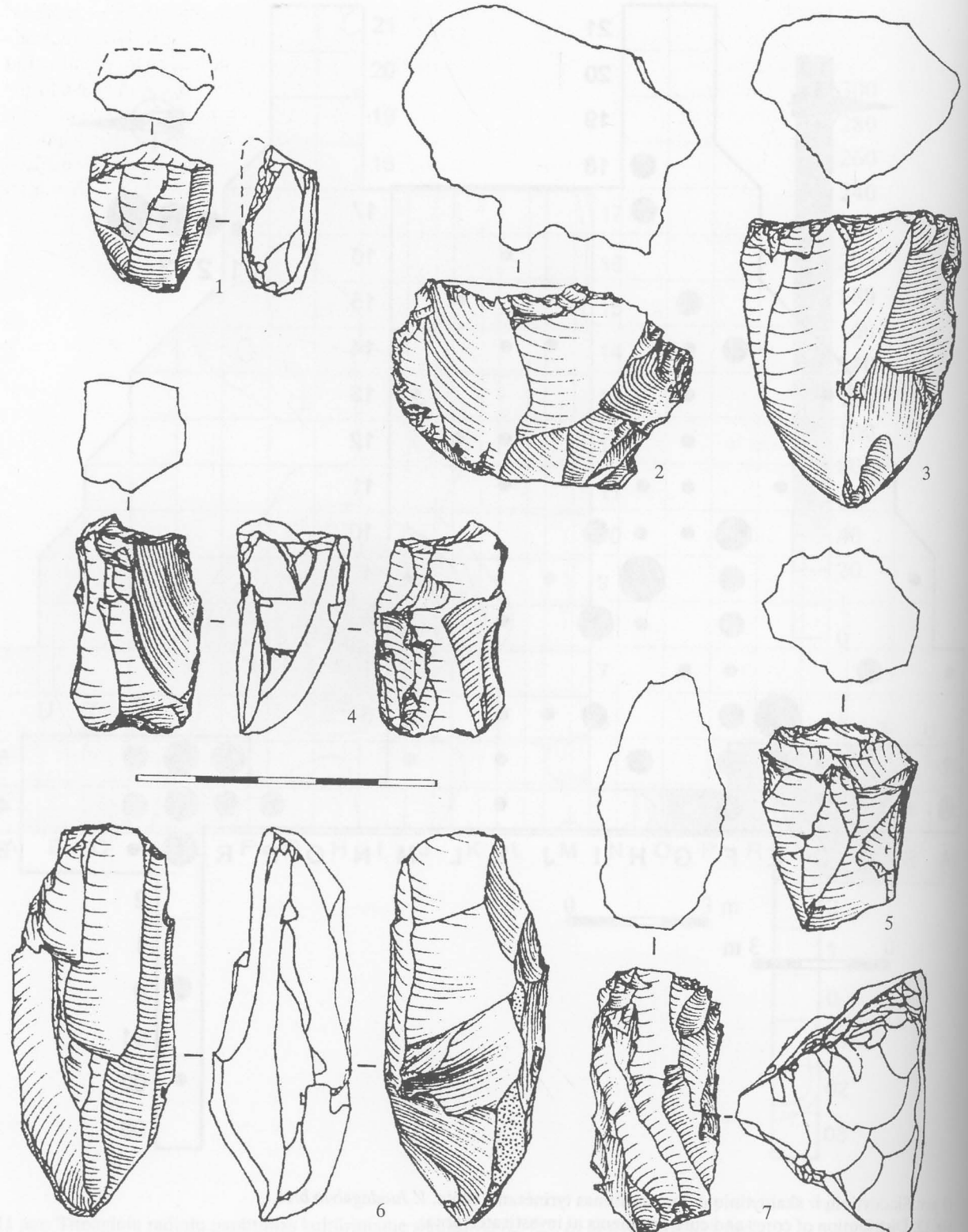

13 pav. Skaldytiniai: 1 – kv. R5(C); 2 – kv. I6(B_1); 3 – kv. A7(B); 4 – kv. L15(C); 5 – kv. S0(B_1); 6 – kv. F10(C_1); 7 – kv. J12(C_2).
V. Jankauskaitės pieš.
Fig. 13. Cores.

mas didesnis išsisklaidymas nuo centrinės sankaupos. Skeltės gyvenvietėje gamintos netiesioginio mušimo ir spaudimo būdais – tą galima nustatyti ir iš skaldytinių, ir iš pačių skelčių. Titnagų sankaupoje pagrindinio ploto viduryje didesnę dalį sudaro netiesioginio mušimo būdu atskeltos 12–15 mm pločio pilkos, juosvos, kartais su silpna melsva patina skeltės arba skelčių dalys. Pietiniame plote daugiau aptikta siauresnių ir plonesnių taisyklingų skelčių, pagamintų nuspaudimo būdu. Čia gausu rausvos spalvos titnago skelčių dalių, dažniausiai vien tik skelčių pagrindų. Sluoksniuose B ir B_1 skeltės dažniau netaisyklingos, trumpesnės, savo išvaizda artimos nuoskaloms. Vyrauja siauri, 7–10 mm pločio gaminiai (17 pav.). Skeltės buvo dalijamos trejopai: paprastai perlaužiant, išretušuojant vieną arba dvi įgaubas šonuose ir nulaužiant (23:33–39 pav.) bei *mikrorėžtukiniu* būdu (23:29–32 pav.).

Įkotiniai strėlių antgaliai labai įvairūs. Iš viso surasta 28 antgaliai ar jų fragmentai, iš jų vienas, pabuvojęs ugnyje, abejotinas – suskeldėjęs bei aptrupėjęs, su darbo retušu šoninėse briaunose (21:14 pav.). Tai pati kompaktiškiausia titnaginių radinių grupė – daugiausiai antgalių buvo aptikta 8 m^2 plotelyje centrinėje tyrinėto ploto dalyje ir tik 5 – nuošaliau (19 pav.). Iš aptiktųjų nuošaliau vienas aprašytasis abejotinas, kitas (21:2 pav.) – surastas vėlyvoje duobėje, taigi, ne „savo" vietoje.

Įkotiniai antgaliai pagaminti iš juodos, tamsiai ir šviesiai pilkos spalvos skelčių (18 pav.), išskyrus vieną – šis pagamintas iš kitos rūšies titnago – pilko, išilgai išmarginto beveik lygiagrečiomis plonytėmis baltomis juostelėmis (18:10 pav.). 11 skelčių, iš kurių pagaminti antgaliai, turi skėlimo nuo dvigalio skaldytinio požymius. Kitos 11 jų neturi, tačiau tai nereiškia, kad jos visos buvo nuskeltos nuo vienagalių skaldytinių, nes ne visuomet ant skelčių, nuskeltų nuo dvigalio skaldytinio, išlieka skėlimo priešinga kryptimi žymės.

Įkotiniai strėlių antgaliai klasifikuojami pagal keletą požymių, iš kurių svarbiausi yra forma, smaigalio ir įkotės formavimo būdai, retušavimo vieta ir retušo rūšis. Be abejo, svarbu ir iš kokių ruošinių buvo gaminti antgaliai. Visi Glūko antgaliai pagaminti iš trikampio ir trapecinio pjūvio taisyklingų skelčių, tik du iš jų išsiskiria storumu (20:1, 12 pav.).

Pagal antgalio retušą išsiskiria du tipai: nuo pat įtvaros retušuotu vienu ar abiem šonais – 10 vienetų (45%) (20:1–7, 9, 12 pav.; 21:5 pav.) ir retušuoti tik įkotėse bei viršūnėse – 12 vienetų (55%) (20:8, 10, 13, 14 pav.; 21:1–4, 6–9 pav.). Pirmojo tipo antgaliai dvejopi: simetriški (pav.20:1,3,5) ir įžambūs, savo forma primenantys rombą (20:2, 4–6 pav.). Pastarosios formos antgalių Lietuvoje aptikta Merkio ir Ūlos apylinkėse (Butrimas, Ostrauskas, 1999, p. 268, pav. 2:5). Lenkijoje jų rasta Ošnicos (Sulgostovska, 1989, p. 167, pav. VII:6), Veliševo IV (Więckowska, 1985, p. 50, 51, 144, pav. XXII:2) paleolitinėse stovyklose. Kartais archeologinėje literatūroje jie vadinami *Desnos* tipu (Szymczak, 1999, p. 99, pav. 15:7). Įžambi antgalio forma yra paveldėta iš Arensburgo kultūros, kurios paminkluose gausiai aptinkama rombą primenančių dirbinių (Taute, 1968, pav. 1:3, 4, 16, 18, 19, 25; Tromnau, 1975, pav. 22:3–8). Įžambieji Glūko antgaliai nuo arensburgiškųjų skiriasi plokščiu svidriniu retušu apdorotomis įkotėmis.

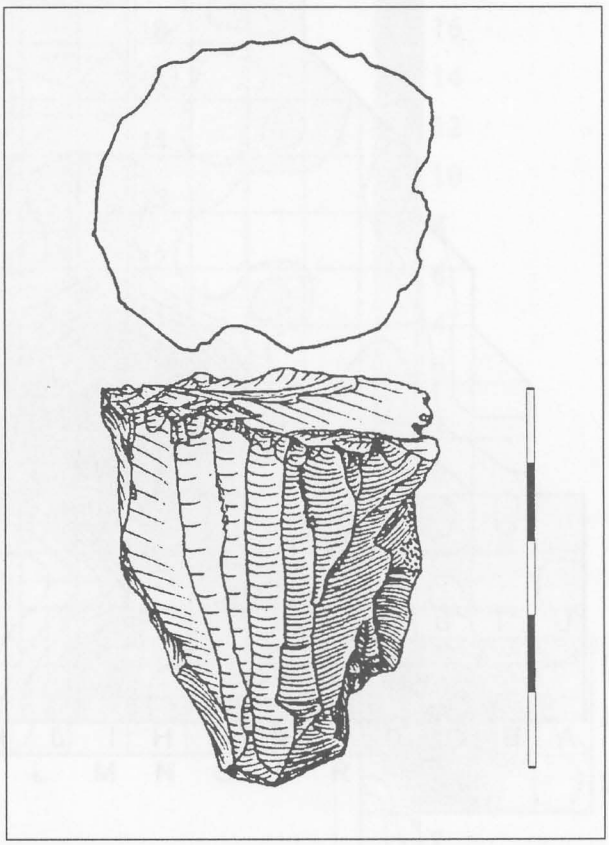

14 pav. Kūginis skaldytinis iš L.Kavaliausko rinkinio. *V. Jankauskaitės pieš.*
Fig. 14. Conical core from L.Kavaliauskas' collection.

Simetriški antgaliai išskirtomis smailėjančiomis įkotėmis ir ištisai retušuotu šonu – dažnai įvairiose kultūrose sutinkamas tipas. Jų galima rasti ir Karpatuose (Taute, 1968, pav. 166:10), ir Norvegijoje (Indrelid, 1994, p. 254, pav. 126:D). Lietuvoje ilgi, retušuoti šonai yra būdingi reliatyviai vėlyviems antgaliams, priskiriamiems pačiai paleolito pabaigai ar epipaleolitui (Rimantienė, 1996, p. 66).

Antrasis Glūko gyvenvietės tipas – simetriški antgaliai išskirtomis retušuotomis įkotėmis ir viršūnėmis. Visi jie pagaminti iš trikampio ir trapecinio pjūvio taisyklingų skelčių, be retušo šonuose, dažniausiai, nulūžusiomis viršūnėmis (21:1, 3, 4, 6–9 pav.). Išlikusių sveikų viršūnės retušuotos smulkiu retušu išorinėje

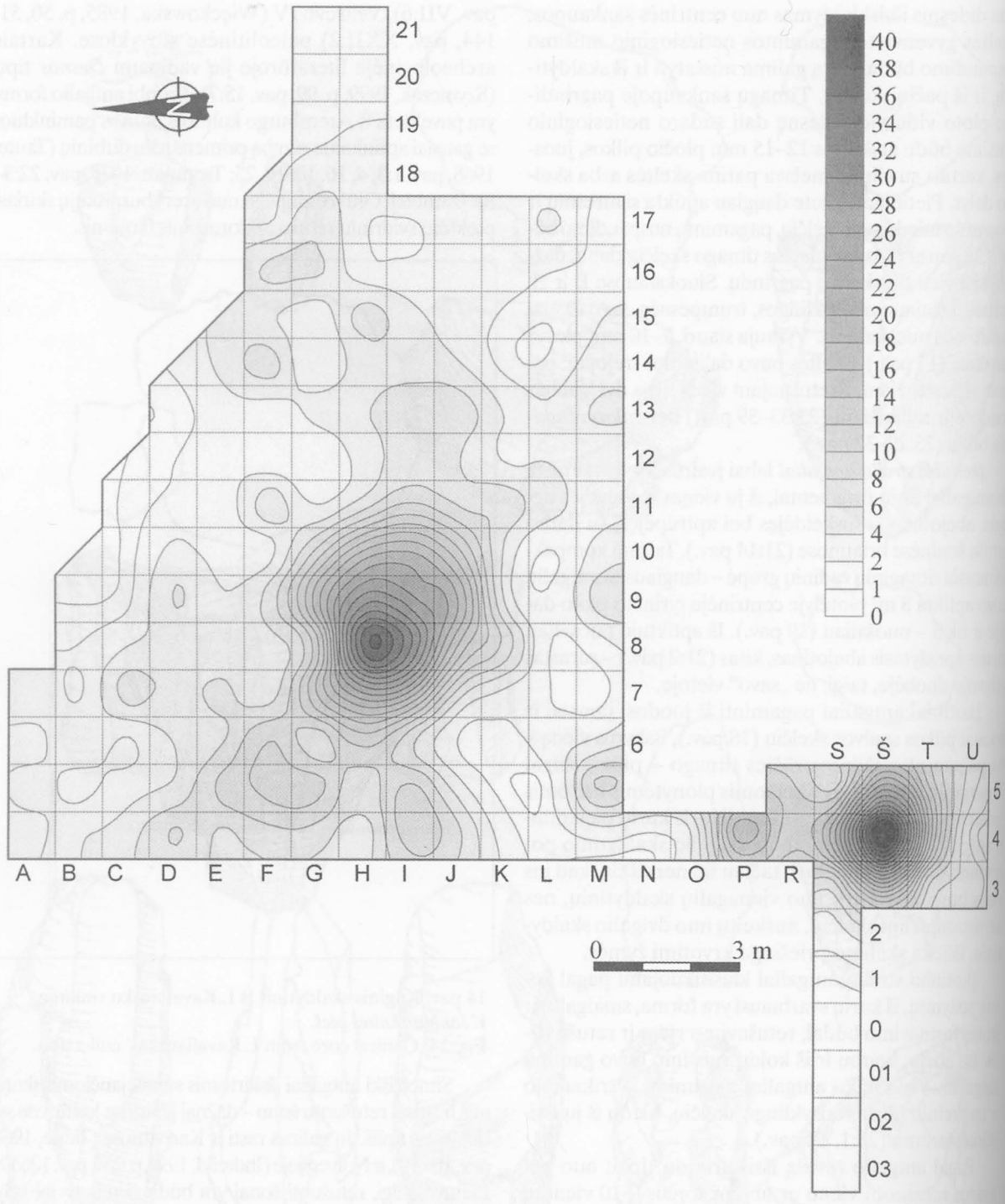

15 pav. Skelčių ir skelčių dalių paplitimas tyrinėtame plote. *E. Marcinkevičiūtės brėž.*
Fig. 15. Distribution of blades and blade fragments at investigated area.

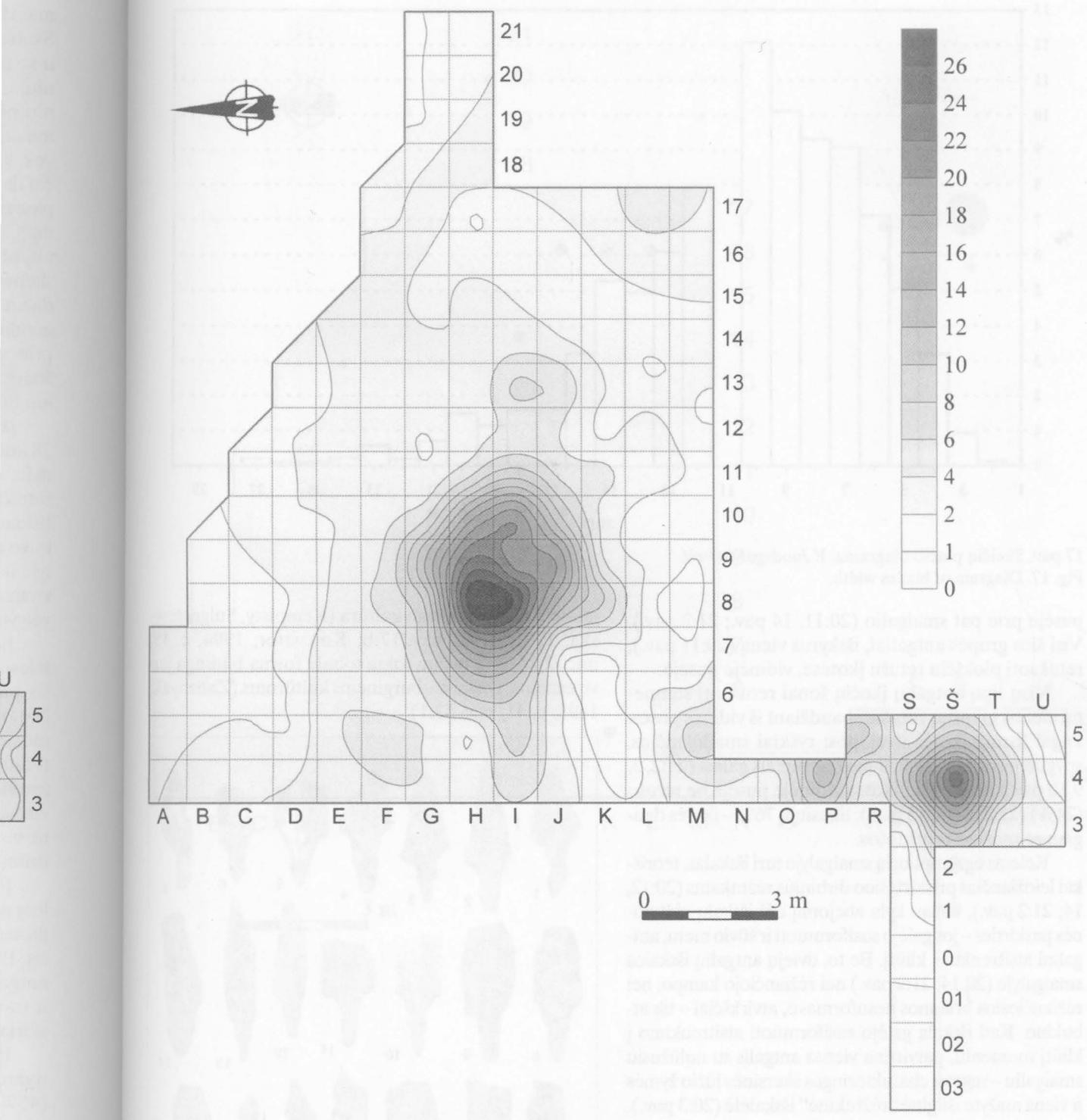

16 pav. Skelčių ir skelčių dalių paplitimas kultūriniame sluoksnyje ($C–C_3$). *E. Marcinkevičiūtės brėž.*
Fig. 16. Distribution of blades and blade fragments in cultural layer ($C–C_3$).

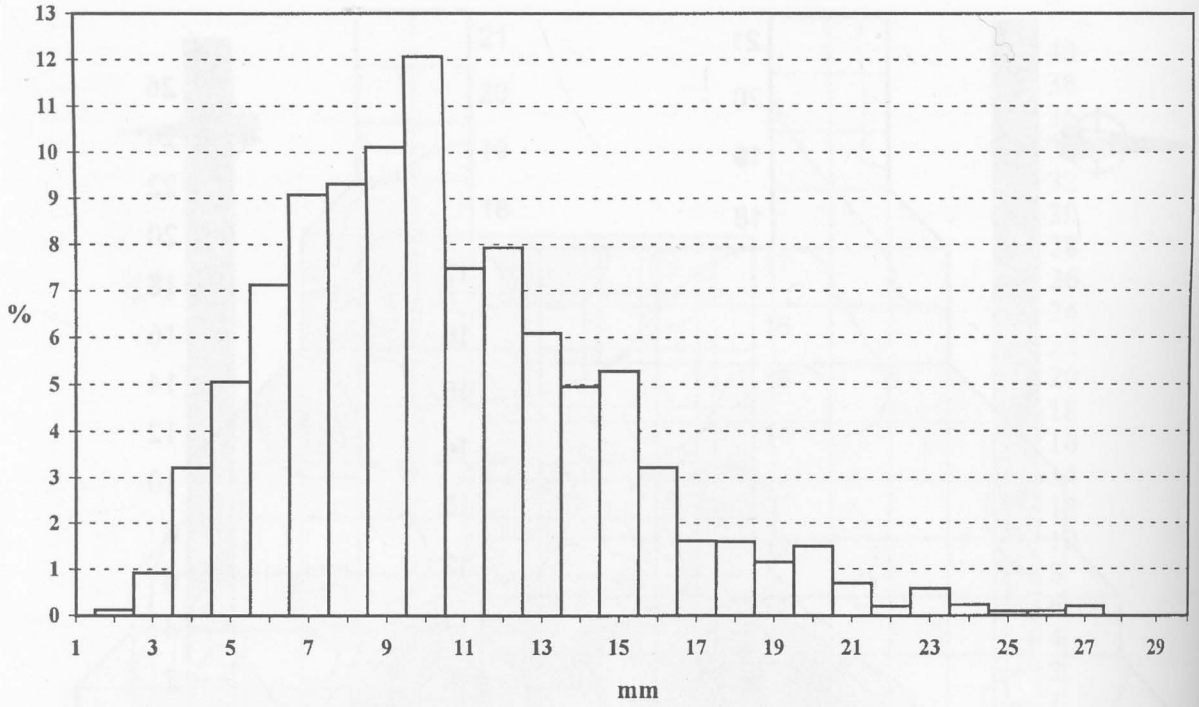

17 pav. Skelčių pločio diagrama. *V. Juodagalvio brėž.*
Fig. 17. Diagram of blades width.

pusėje prie pat smaigalio (20:11, 14 pav.; 21:2 pav.). Visi šios grupės antgaliai, išskyrus vieną (20:11 pav.), retušuoti plokščiu retušu įkotėse, vidinėje pusėje.

Visų tipų antgalių įkočių šonai retušuoti statmenu vienos krypties retušu, spaudžiant iš vidinės pusės. Pagal formą įkotės dvejopos: ryškiai smailėjančios, spyglio pavidalo (20:3, 9 pav.) ir bukais galais (21:2, 3, 9,10 pav.). 6 antgalių įkotės vidinėje pusėje be retušo (24%) (21:3, 8–11, 13 pav.), likusiųjų 76% – įkotės daugiau ar mažiau retušuotos.

Keletas egzempliorių smaigalyje turi išskalas, teoriškai leidžiančias priskirti šiuo dirbinius rėžtukams (20:12, 14; 21:2 pav.), tačiau kyla abejonių dėl išskalų rėžtukinės paskirties – jos galėjo susiformuoti ir šūvio metu, antgaliui atsitrenkus į kliūtį. Be to, dviejų antgalių išskalos smaigalyje (20:14; 21:2 pav.) nei rėžiančiojo kampo, nei rėžiančiosios briaunos nesuformavo, atvirkščiai – tik atbukino. Kad išskala galėjo susiformuoti atsitrenkimo į kliūtį momentu, patvirtina vienas antgalis su nulūžusiu smaigaliu – matosi charakteringos skersinės lūžio žymės ir viena mažytė išilginė „rėžtukinė" išskalėlė (20:3 pav.).

Iš visų įkotinių antgalių išsiskiria vienas dirbinys, pagamintas iš taisyklingos juodo titnago skeltės, retutšuotas tik išorinėje pusėje (20:8 pav.). Pagrindinis išskirtinis bruožas – neįprasta plunksnos ir įkotės proporcija. Tai neatsitiktinė forma – panašių antgalių pasitaiko kaimyninių kraštų paleolitinėse stovyklose, nors ir nedažnai. Šiuos antgalius akmens amžiaus tyrinėtojai sieja su Arensburgo kultūra (Kempisty, Sulgostowska, 1991, p. 22, pav. 17:b; Копытин, 1994, с. 45, рис. 2:26, 27), tačiau tokia tobula forma būdinga jau vėlesnėms, postarensburginėms kultūroms (Zaliznyak, 1995, p. 41, pav. 57:1).

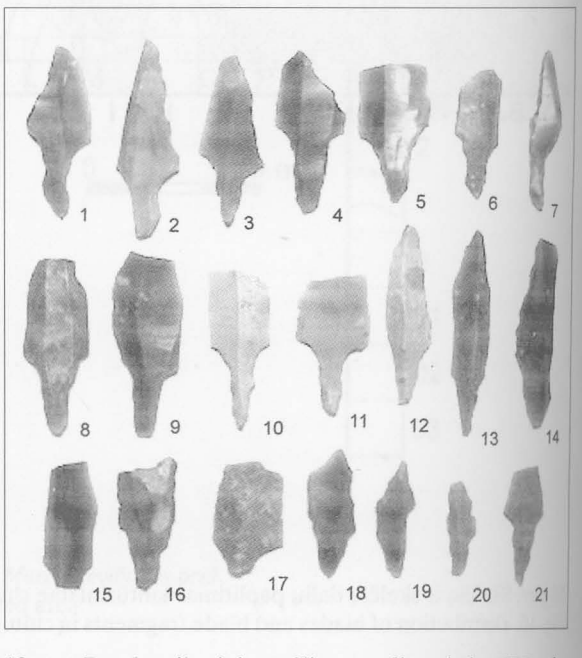

18 pav. Bendras įkotinių strėlių antgalių vaizdas. *V. Juodagalvio nuotr.*
Fig. 18. General view of tanged points.

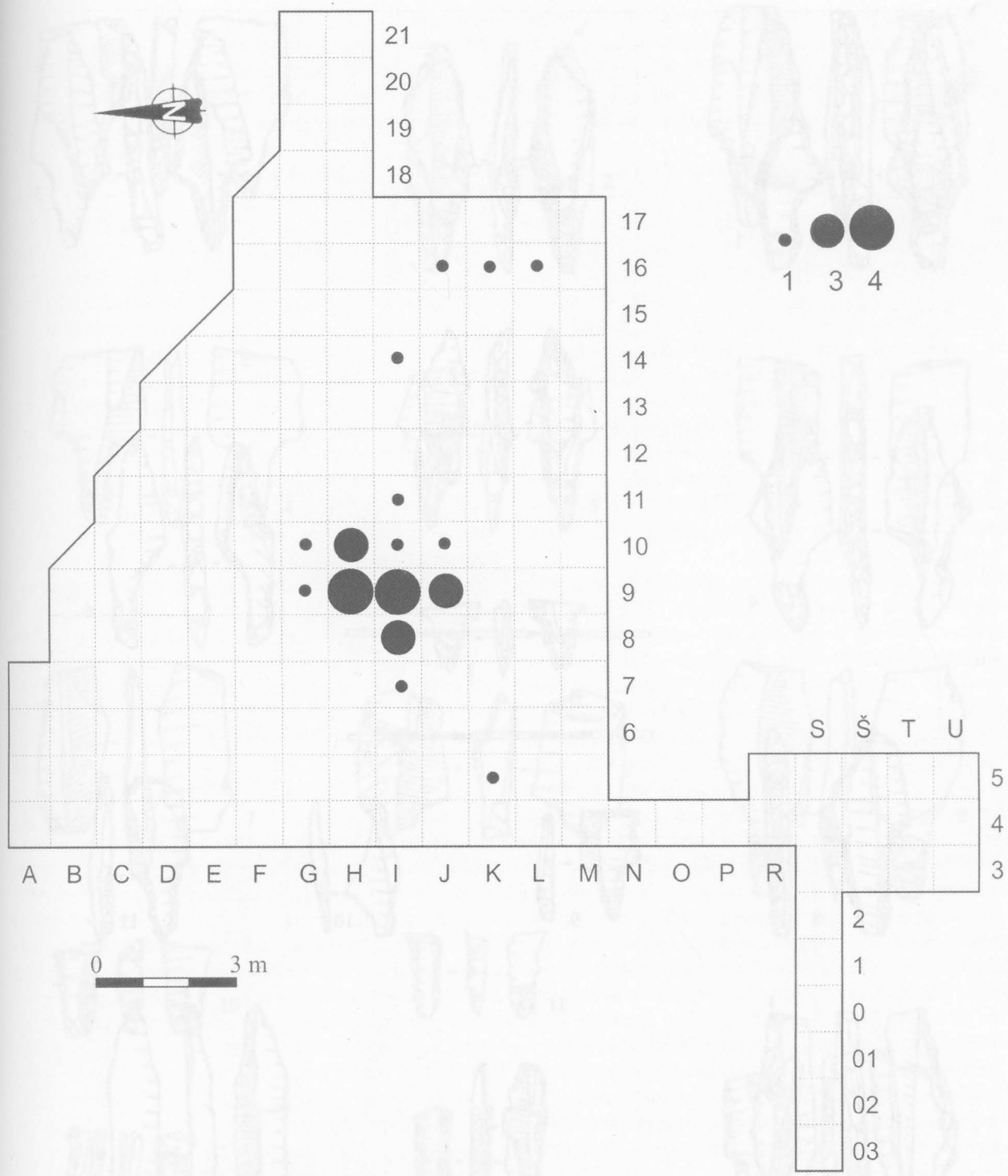

19 pav. Įkotinių antgalių paplitimas tyrinėtame plote. *V. Juodagalvio brėž.*
Fig. 19. Distribution of tanged points at investigated area.

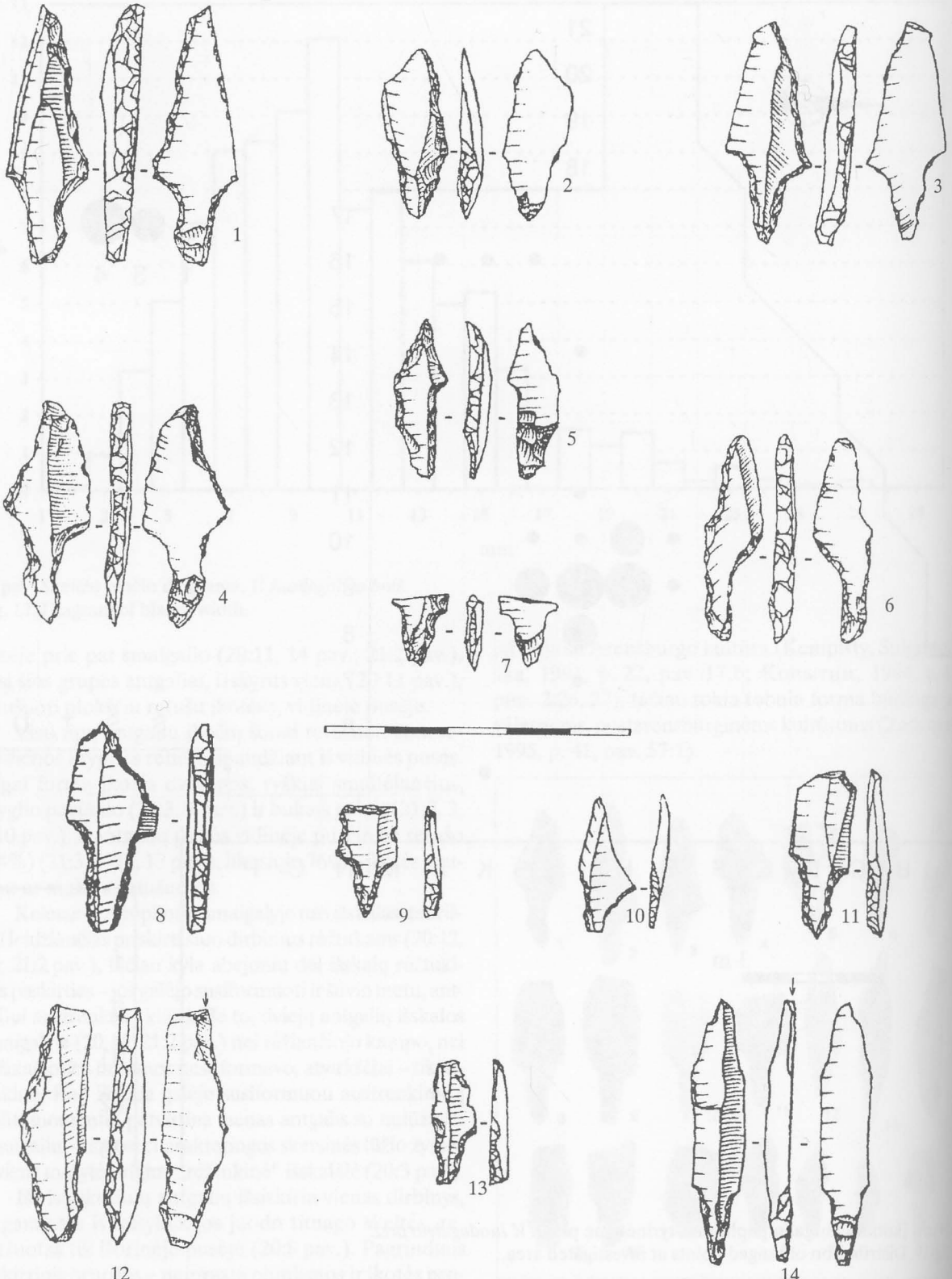

20 pav. Įkotiniai strėlių antgaliai: 1 – kv. I8(C); 2, 4, 6, 12 – kv. H9(C_2); 3 – kv. I7(C_2); 5 – kv. I14(B); 7 – kv. I8(B_1); 8 – kv. J10(C); 9 – kv. J9(C_1); 10 – kv. G9(C_2); 11 – kv. I9(C_2); 13 – kv. I9(C); 14 – kv. H10(B_1). *V. Jankauskaitės pieš.*
Fig. 20. Tanged points.

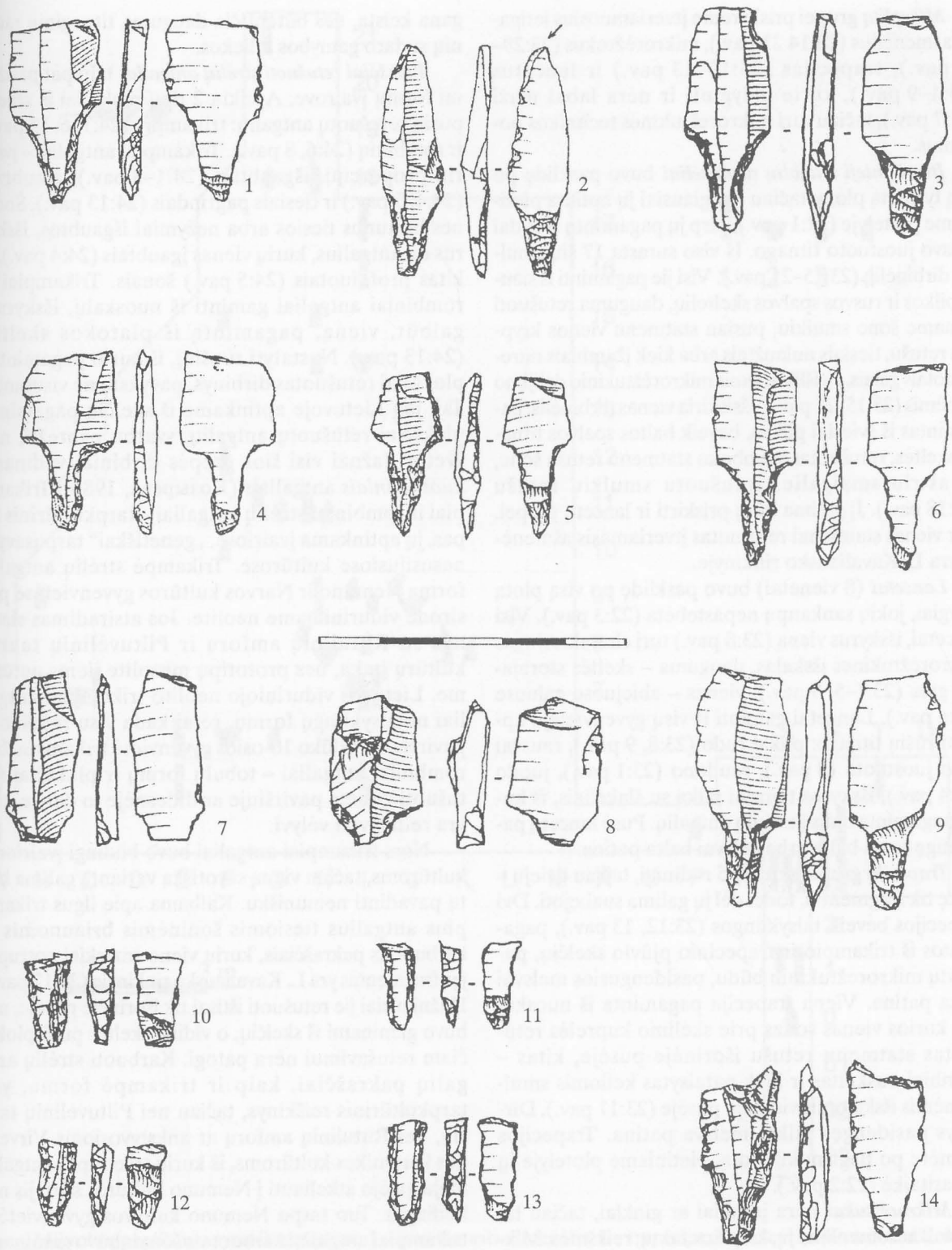

21 pav. Įkotiniai strėlių antgaliai: 1 – kv. I9(B_1); 2 – kv. K16 (vėlyva duobė); 3 – kv. I10(C); 4 – kv. I8(B_1); 5 – kv. J9(C_2); 6 – kv. I9(C); 7,8 – kv. H10(C_1); 9 – kv. J9(B_1); 10 – kv. I11(C_1); 11 – kv. G10(C_1); 12 – kv. L16(B_1); 13 – kv. M16(B_1); 14 – kv. K5(C). *V. Jankauskaitės pieš.*
Fig. 21. Tanged points.

Mikrolitų grupei priskyrėme įtveriamuosius ietigalių ašmenėlius (23:14 21 pav.), mikrorėžtukus (23:29–32 pav.), trapecijas (23:10–13 pav.) ir lancetus (23:1–9 pav.), kurie palyginti ir nėra labai maži (23:7 pav.), tačiau turi mikrorėžtukinės technikos požymius.

Įtveriamieji ietigalių ašmenėliai buvo pasklidę po visą tyrinėtą plotą, tačiau daugiausiai jų aptikta pietiniame plotelyje (22:1 pav.), tarp jų pagamintų iš rudai rausvo juostuoto titnago. Iš viso surasta 17 šių smulkių dirbinėlių (23:15–21 pav.). Visi jie pagaminti iš siaurų pilkos ir rusvos spalvos skeltelių, dauguma retušuoti viename šone smulkiu, pusiau statmenu vienos krypties retušu, tiesiais nulaužtais arba kiek įžambiais nuretušuotais galais, su išlikusiomis mikrorėžtukinio dalijimo žymėmis (23:15, 21 pav.). Išsiskiria vienas dirbinėlis, pagamintas iš šviesiai pilkos, beveik baltos spalvos titnago skeltės, retušuotas stamboku statmenu retušu šone, su aštriu smaigaliu, retušuotu smulkiu retušu (23:18 pav.). Jį galima būtų priskirti ir lancetų grupei. Dar vienas statmenai retušuotas įtveriamasis ašmenėlis yra L. Kavaliausko rinkinyje.

Lancetai (8 vienetai) buvo pasklidę po visą plotą tolygiai, jokių sankaupų nepastebėta (22:3 pav.). Visi lancetai, išskyrus vieną (23:8 pav.) turi charakteringas mikrorėžtukines išskalas, dauguma – skeltės storajame gale (23:1–5, 9 pav.), vienas – abiejuose galuose (23:6 pav.). Lancetai gaminti iš visų gyvenvietėje aptiktų rūšių titnago: pilkai rudo (23:8, 9 pav.), rausvai rudo juostuoto (8 pav.), raudono (23:1 pav.), juodo (23:4 pav.), išskyrus tamsiai pilką su šlakeliais, iš kurio pagaminta dalis įkotinių antgalių. Pusė lancetų pasidengę stora balta arba gelsvai balta patina.

Trapecijų grupei skirtini 5 radiniai, tačiau dviejų – išlikę tik fragmentai, todėl dėl jų galima suabejoti. Dvi trapecijos beveik taisyklingos (23:12, 13 pav.), pagamintos iš trikampio ir trapecinio pjūvio skelčių, padalytų mikrorėžtukiniu būdu, pasidengusios melsvai pilka patina. Viena trapecija pagaminta iš nuoskalos, kurios vienas šonas prie skėlimo kuprelės retušuotas statmenu retušu išorinėje pusėje, kitas – įžambiai nuskeltas ir kiek pataisytas keliomis smulkesnėmis išskalomis vidinėje pusėje (23:11 pav.). Dirbinys pasidengęs pilkai melsva patina. Trapecijos išsimėtę po pagrindinį plotą, pietiniame plotelyje jų nepasitaikė (22:2 pav.).

Mikrorėžtukai nėra įrankiai ar ginklai, tačiau tai nė kiek nesumenkina jų, kaip artefaktų, reikšmės. Mikrorėžtukų buvimas ar nebuvimas titnaginių radinių komplekse – svarbus techninis, chronologinis, o kartais ir kultūrinis požymis. Iš viso jų surasta 19. Mikrorėžtukai išsimėtę po visą tyrinėtą plotą, tik jų, kaip ir trapecijų, nerasta pietiniame plotelyje (22:4 pav.). Tai gana keista, nes būtent čia daugumą titnaginių radinių sudaro gamybos atliekos.

Plokščiai retušuoti strėlių antgaliai taip pat pasižymi formų įvairove. Aptikta 2 tipų plokščiai iš abiejų pusių retušuotų antgalių: trikampių (24:1–6, 13 pav.) ir rombinių (24:6, 8 pav.). Trikampiai antgaliai – įvairių proporcijų, išgaubtais (24:1–3 pav.), įgaubtais (24:4, 5 pav.) ir tiesiais pagrindais (24:13 pav.). Šoninės briaunos tiesios arba nežymiai išgaubtos, išskyrus du antgalius, kurių vienas įgaubtais (24:4 pav.), o kitas profiliuotais (24:5 pav.) šonais. Trikampiai ir rombiniai antgaliai gaminti iš nuoskalų, išskyrus, galbūt, vieną, pagamintą iš platokos skeltės (24:13 pav.). Nustatyti ruošinį, iš kurio pagamintas plokščiai retušuotas dirbinys, pavyksta ne visuomet. Tai, jog Lietuvoje aptinkama iš skelčių pagamintų plokščiai retušuotų antgalių, svarbu pabrėžti, nes svetur dažnai visi šios grupės dirbiniai vadinami *nuoskaliniais* antgaliais (Козырева, 1986). Trikampiai ir rombiniai strėlių antgaliai – tarpkultūrinis tipas, jų aptinkama įvairiose, „genetiškai" tarpusavyje nesusijusiose kultūrose. Trikampė strėlių antgalių forma Nemuno ir Narvos kultūros gyvenvietėse pasirodė viduriniajame neolite. Jos atsiradimas sietinas su Rutulinių amforų ir Piltuvėlinių taurių kultūrų įtaka, nes prototipų mezolite jiems neturime. Lietuvos viduriniojo neolito trikampiai antgaliai netaisyklingų formų, retai kada visu retušuotu paviršiumi. Glūko 10-osios gyvenvietė trikampiai bei rombiniai antgaliai – tobulų formų ir plokščiai retušuoti visame paviršiuje ar didesnėje jo dalyje, tad yra reliatyviai vėlyvi.

Nors trikampiai antgaliai buvo būdingi įvairioms kultūroms, tačiau vieną savotišką variantą galima būtų pavadinti nemunišku. Kalbama apie ilgus trikampius antgalius tiesiomis šoninėmis briaunomis ir karbuotais pakraščiais, kurių vieno smarkiai aptrupėjęs fragmentas yra L. Kavaliausko rinkinyje (24:12 pav.). Dažniausiai jie retušuoti ištisai tik išorinėje pusėje, nes buvo gaminami iš skelčių, o vidinė skeltės pusė plokščiam retušavimui nėra patogi. Karbuoti strėlių antgalių pakraščiai, kaip ir trikampė forma, yra tarpkultūrinis reiškinys, tačiau nei Piltuvėlinių taurių, nei Rutulinių amforų ar ankstyvosioms Virvelinės keramikos kultūroms, iš kurių trikampio antgalio idėja galėjo atkeliauti į Nemuno kultūros sritį, jis nebūdingas. Tuo tarpu Nemuno kultūros gyvenvietėse trikampiai antgaliai karbuotais šonais buvo gaminami jau viduriniajame neolite (Guminski, Fiedorczuk, 1990, pav. 6:30).

Iš viso gyvenvietėje kasinėjimų metu aptikta 14 plokščiai retušuotų dirbinių, iš kurių 6 trikampiai ir 3 rombiniai strėlių antgaliai, kitų – tik fragmentai (24:7,

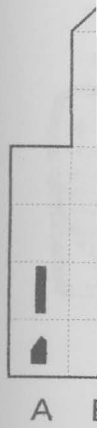

22 pav. M
V. Juodag
Fig. 22. D

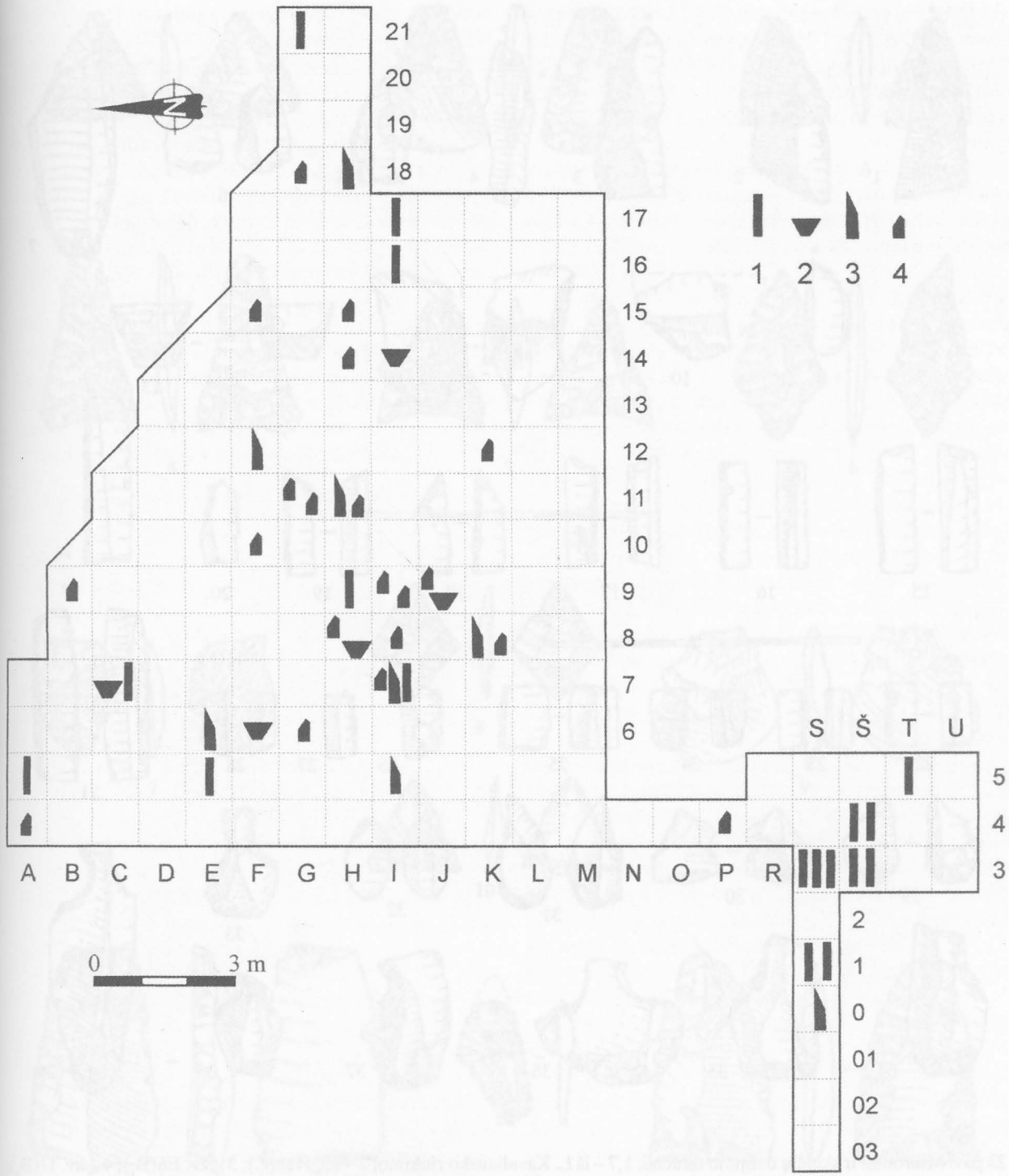

22 pav. Mikrolitų paplitimas tyrinėtame plote: 1 – įtveriamasis ašmenėlis; 2 – trapecija; 3 – lancetas; 4 – mikrorėžtukas. *V. Juodagalvio brėž.*

Fig. 22. Distribution of microliths at investigated area: 1 – insert; 2 – trapeze; 3 – lancet; 4 – microburin.

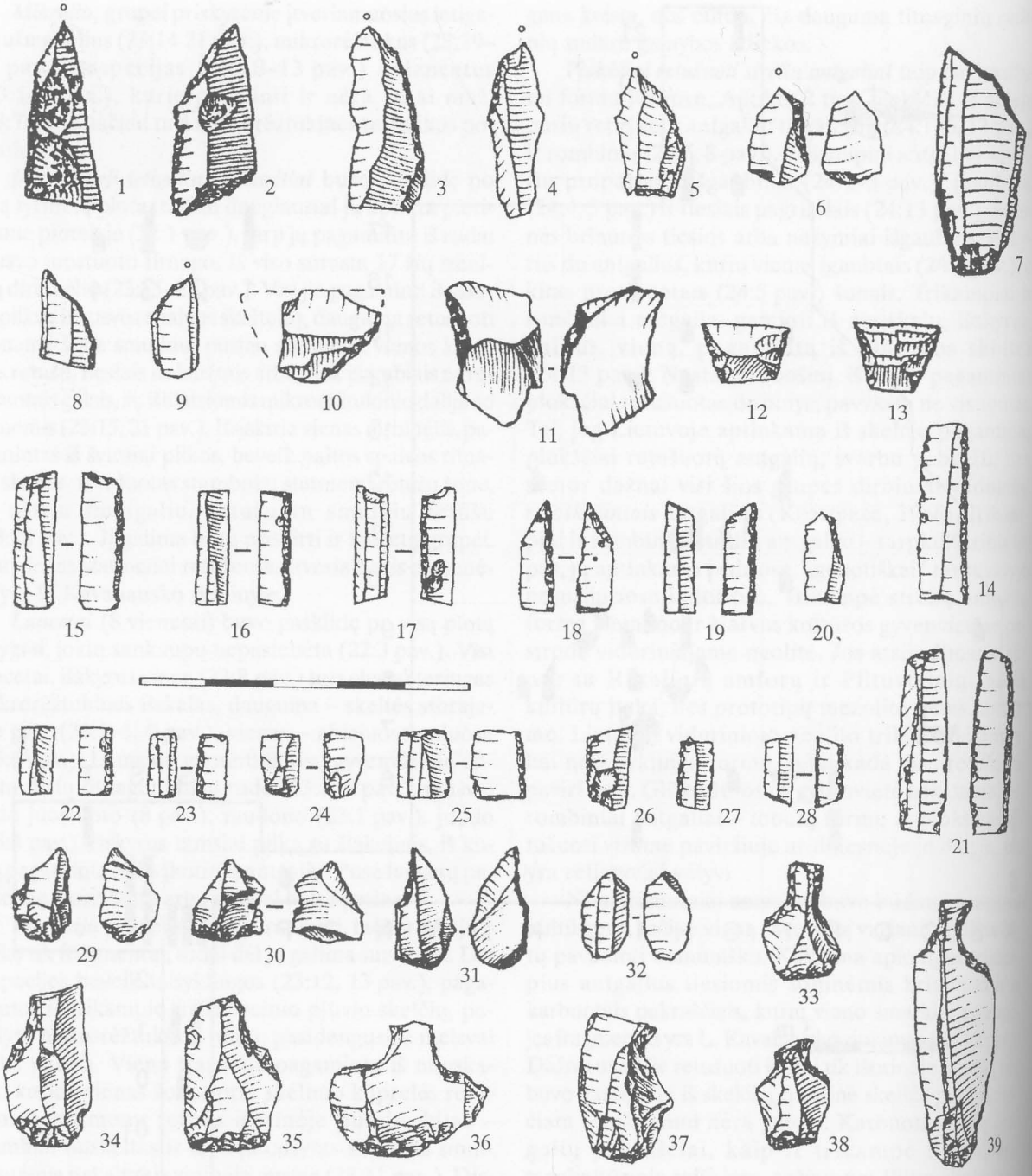

23 pav. Mikrolitai ir skelčių dalijimo likučiai: 1,7 – iš L. Kavaliausko rinkinio; 2 – kv. H18(C); 3 – kv. E6(B_1); 4 – kv. I7(B_1); 5 – kv. I5(B); 6 – kv. K8(C_3); 8 – kv. F12(C); 9 – kv. S0(B); 10 – kv. J9(C_2); 11 – kv. I14(C); 12 – kv. F6(C_1); 13 – kv. C7(B); 24 – kv. Š3(B_1); 14 – kv. G21(B); 15, 19, 21 – kv. S3(C); 16 – kv. S1(B); 17 – kv. T5(vėlyva duobė); 18 – kv. C7(B_1); 20 – kv. I7(B_1); 22 – kv. Š4(C); 23 – kv. S1(C); 26 – kv. H9(B_1); 27 – kv. I16(B); 28 – kv. Š3(C_1); 29 – kv. H11(C_1); 31 – kv. I9(C); 32 – kv. J9(C_2); 33 – kv. I9(C); 34 – kv. M16(B_1); 35 – kv. I8(B_1); 36 – kv. K16; 37 – kv. I9(C); 38 – kv. H8(C); 39 – kv. J9(C_3). *V. Jankauskaitės pieš. ir V. Juodagalvio pieš. (11, 31).*

Fig. 23. Microliths and blade truncation fragments.

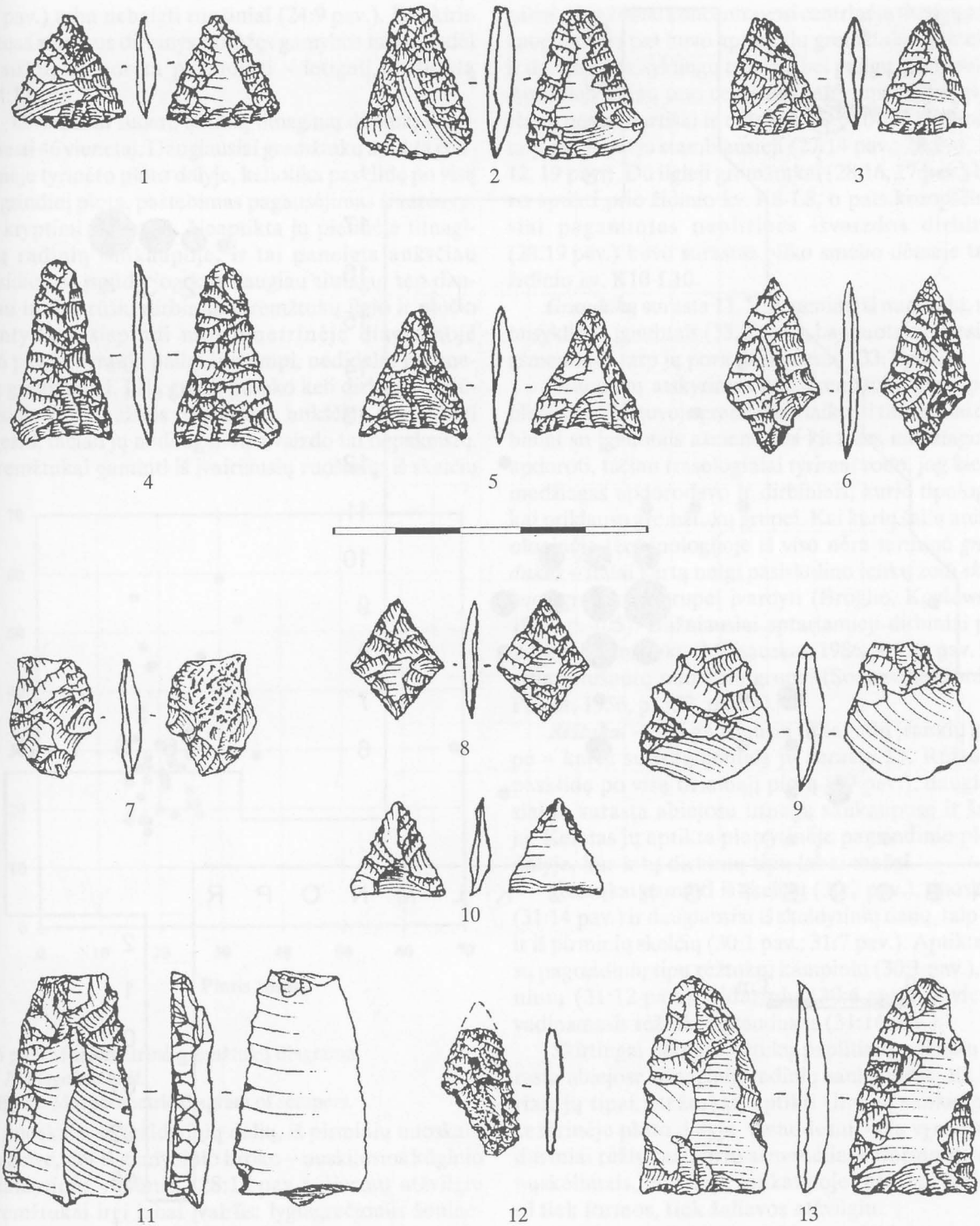

24 pav. Plokščiai retušuoti strėlių antgaliai: 1 – kv. H12(C_1); 2 – kv. D9(B); 3 – kv. L8(C); 4 – kv. H6(B); 5 – kv. H13(B); 6 – kv. H6(B_1); 7 – kv. F14 (C); 8 – kv. I11(C); 9 – kv. I11(B_1); 10 – kv. L13(B_1); 11 – kv. J12(C); 12 – iš L. Kavaliausko rinkinio; 13 – kv. I13(C). *V. Jankauskaitės pieš.*

Fig. 24. Flat retouched arrowheads.

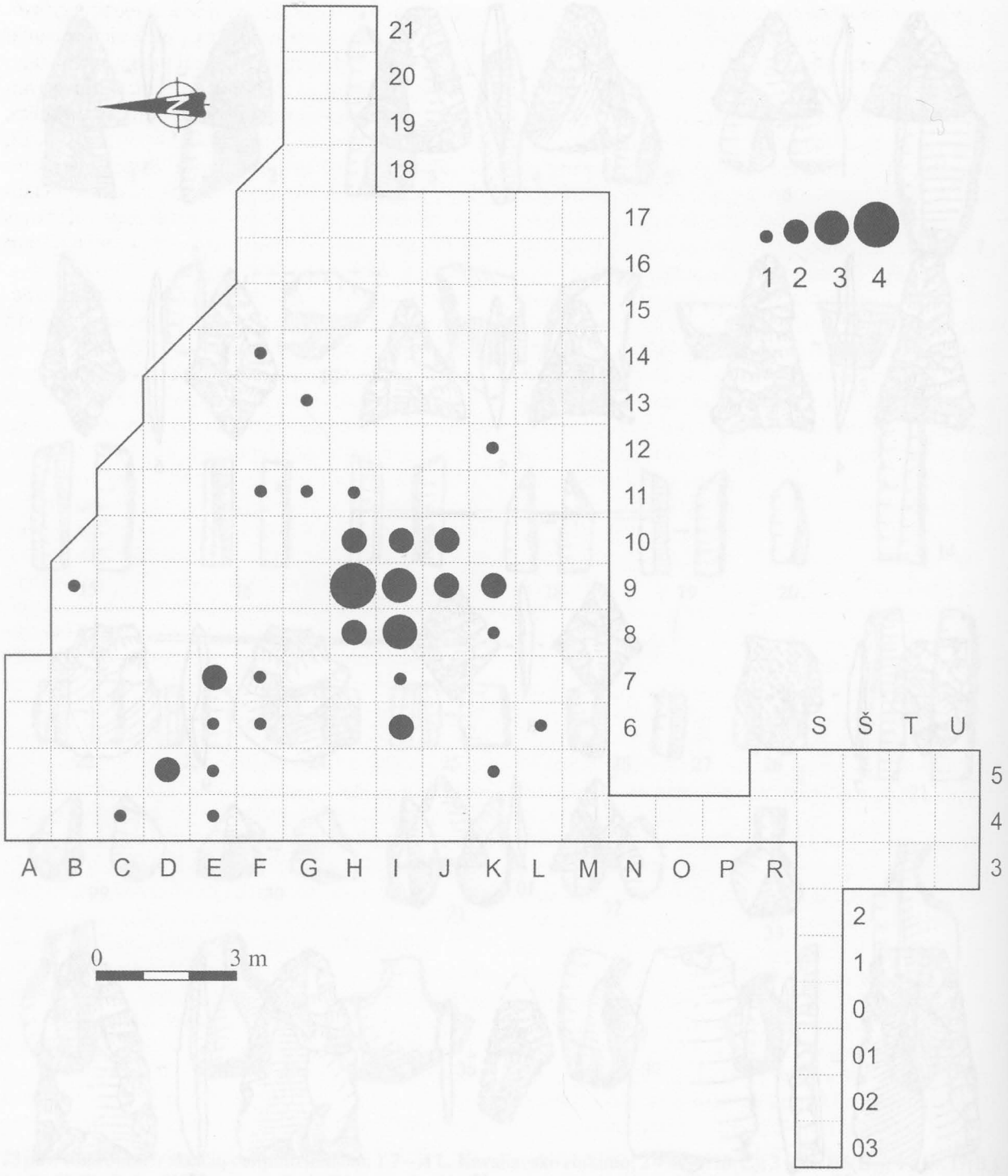

25 pav. Gremžtukų paplitimas tyrinėtame plote. *V. Juodagalvio brėž.*
Fig. 25. Distribution of scrapers at investigated area.

10 pav.) arba nebaigti ruošiniai (24:9 pav.). Išsiskiria vienas stambus dirbinys, sulūžęs gamybos metu, todėl neaišku, ką norėta pagaminti – ietigalį ar durklą (24:11 pav.).

Gremžtukai sudaro svarbią titnaginių dirbinių dalį – surasti 46 vienetai. Daugiausiai gremžtukų aptikta centrinėje tyrinėto ploto dalyje, keliolika pasklidę po visą pagrindinį plotą, pastebimas pagausėjimas šiaurės rytų kryptimi (25 pav.). Neaptikta jų pietinėje titnaginių radinių sankaupoje, ir tai paneigia anksčiau susidariusį įspūdį, jog kur daugiau titnagų, ten daugiau ir visų rūšių dirbinių. Gremžtukų ilgio ir pločio santykis atsispindi morfometrinėje diagramoje (26 pav.). Vyrauja pailgi ir trumpi, nedidelių matmenų gremžtukai. Į šią grupę pateko keli dirbiniai nulūžusiais ar nulaužtais pagrindais, ankščiau galėję būti ilgesni, tačiau jų nedaug ir viso vaizdo tai nepakeistų. Gremžtukai gaminti iš įvairiausių ruošinių: iš skelčių

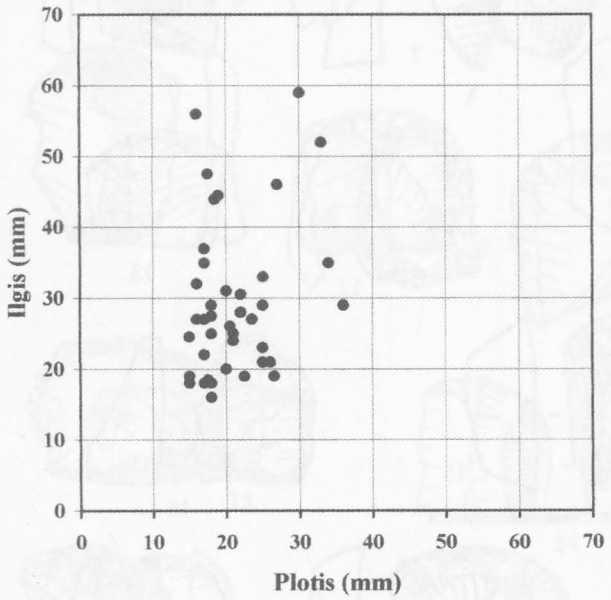

26 pav. Morfometrinė gremžtukų diagrama.
V. Juodagalvio brėž.
Fig. 26. Morphometric diagram of scrapers.

ir nuoskalų, iš skaldytinių dalių, iš pirminių nuoskalų su žieve, net iš gamybinio broko – nuskilusios kūginio skaldytinio viršūnės (28:12 pav.). Formų atžvilgiu gremžtukai irgi labai įvairūs: lygiagrečiomis šoninėmis briaunomis (27:3, 10, 15 pav.), ovalūs ir apskriti (27:21; 28:1, 6, 7, 15, 18 pav.), smailieji (27:14 pav.), su *snapeliu* (28:2 pav.), dvigaliai (27:1, 6, 11, 15, 17 pav.). Pasitaikė pora kombinuotų dirbinių – gremžtukų-rėžtukų (27:3, 7 pav.).

Nagrinėjant gremžtukų tipų pasklidimą tyrinėtame plote atskleidžiama keletas dėsningumų. Visi dvigaliai gremžtukai koncentravosi centrinėje titnagų sankaupoje. Čia pat buvo aptikti du gremžtukai-rėžtukai ir dauguma taisyklingų trumpų bei pailgų gremžtukų. Aptiktieji toliau nuo centrinės sankaupos buvo įvairesni, nestandartiški ir netaisyklingų formų dirbiniai, taip pat ir patys stambiausieji (27:14 pav.; 28:2–4, 13, 12, 19 pav.). Du ilgieji gremžtukai (28:16, 17 pav.) buvo aptikti prie židinio kv. K8-L8, o pats kruopščiausiai pagamintas neolitinės išvaizdos dirbinys (28:19 pav.) buvo surastas pilko smėlio dėmėje tarp židinių kv. K10-L10.

Grandukų surasta 11. Visi gaminti iš nuoskalų, netaisyklingi, įgaubtais (33:9 pav.), banguotais ir tiesiais ašmenimis, tarp jų pora dviašmenių (33:7 pav.).

Grandukų atskyrimas nuo gremžtukų gana problemiškas. Lietuvoje grandukais laikomi titnaginiai dirbiniai su įgaubtais ašmenėliais kietoms medžiagoms apdoroti, tačiau trasologiniai tyrimai rodo, jog kietas medžiagas apdorodavo ir dirbiniais, kurie tipologiškai priklauso gremžtukų grupei. Kai kurių šalių archeologinėje terminologijoje iš viso nėra termino *grandukas* – italai kartą netgi pasiskolino lenkų žodį *skrobacz* grandukų grupei įvardyti (Broglio, Kozlowski, 1983, p. 105). Dažniausiai aptariamieji dirbiniai priskiriami gremžtukų (Milisauskas, 1986, p. 119, pav. 98) arba retušuotų nuoskalų grupei (Sonneville-Bordes, Perrot, 1956, p. 552, pav. 4).

Rėžtukai – pati gausiausia titnaginių įrankių grupė – kartu su fragmentais jų surasta 53. Rėžtukai pasklidę po visą tiriamąjį plotą (29 pav.), daugiausiai jų surasta abiejose titnagų sankaupose ir šalia jų. Keletas jų aptikta pietrytinėje pagrindinio ploto dalyje, kur kitų dirbinių tipų labai mažai.

Rėžtukai gaminti iš skelčių (30:3 pav.), nuoskalų (31:14 pav.) ir daugiausiai iš skaldytinių dalių, taip pat ir iš pirminių skelčių (30:1 pav.; 31:7 pav.). Aptikta visų pagrindinių tipų rėžtukų: kampinių (30:1 pav.), šoninių (31:12 pav.), vidurinių (30:6 pav.) ir vienas vadinamasis rėžtukas-grandukas (31:14 pav.).

Skirtingai nuo gremžtukų paplitimo, rėžtukų surasta abiejose titnaginių radinių sankaupose, tik skiriasi jų tipai. Rėžtukai, aptikti titnagų sankaupoje centrinėje ploto dalyje, vienodesni – čia vyrauja viduriniai rėžtukai, kurių ašmenėliai suformuoti vien nuskėlimais. Pietinėje sankaupoje rėžtukai įvairesni tiek formos, tiek žaliavos atžvilgiu.

Ylos ir grąžteliai (10 vnt.) buvo pasklidę po visą plotą, tik jų neaptikta centrinėje titnagų sankaupoje (32:3 pav.). Tipologiškai šiuos dirbinius galima suskirstyti į tris grupes: 1) dirbiniai su smaigaliu iš vienos pusės retušuotais šonais – ylos (33:2, 5 pav.); 2) dirbiniai su smaigaliu priešingose pusėse retušuotais šonais – grąžteliai (32:1, 3, 6 pav.); 3) dirbiniai su storu tvirtu smaiga-

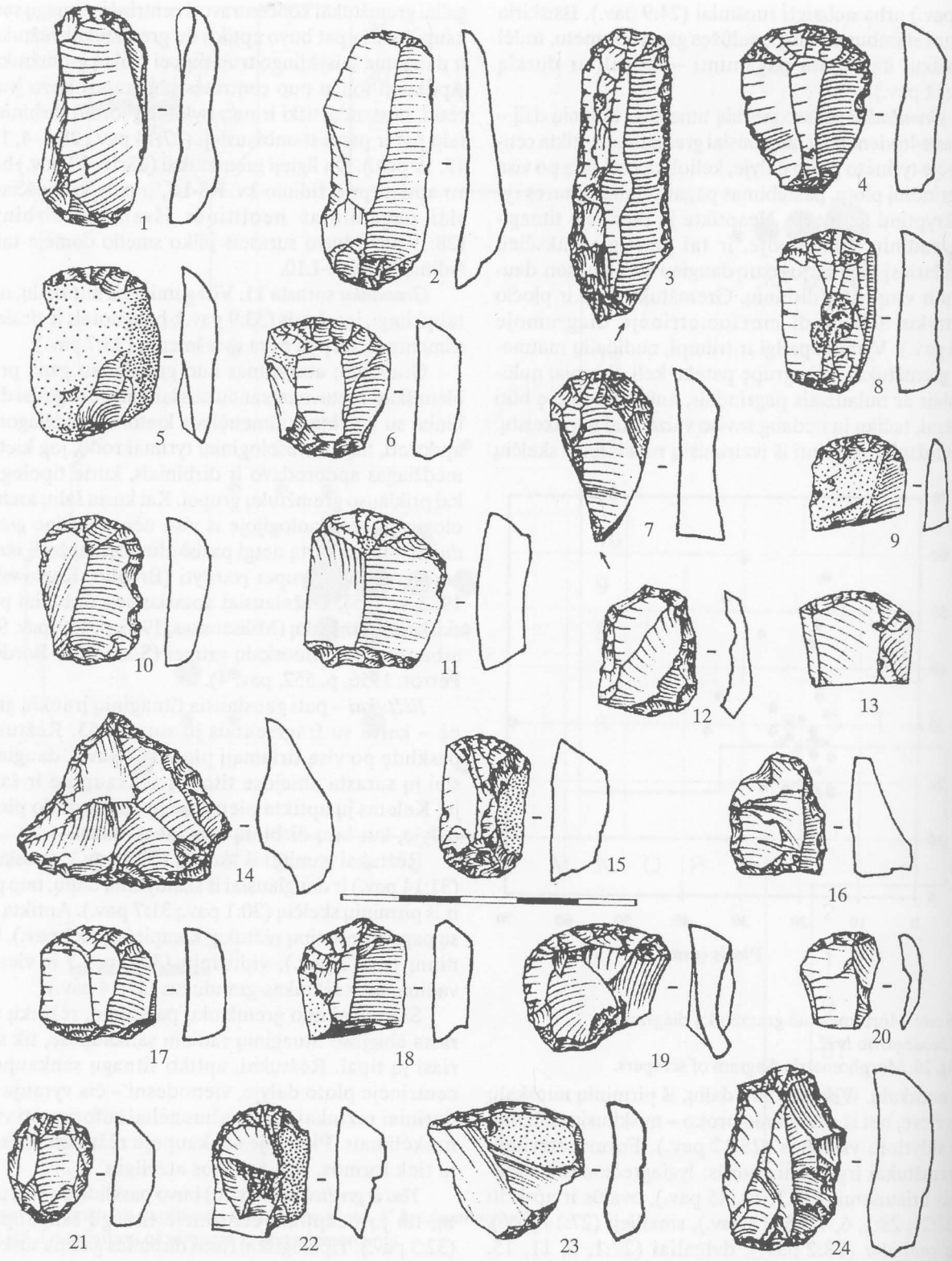

27 pav. Gremžtukai: 1 – kv. H9(C2); 2 – kv. H8(C); 3 – kv. I10(C_1); 4 – kv. I10(C); 5 – kv. H11(C_1); 6 – kv. J 9(C_1); 7 – kv. J10(C_1); 8, 15 – kv. I9(B_1); 9 – kv. H9(C_1); 10 – kv. H10(B_1); 11, 17, 18 – kv. I8(C); 12 – kv. I6(B_1); 13 – kv. H9(C_1); 14 – kv. H9(B); 16 – kv. J5(B1); 19, 21 – kv. I9(C); 20 – kv. J9(C_1); 22 – kv. J14(B_1); 23 – kv. I9(C_3); 24 – kv. J7(B). *V. Jankauskaitės pieš.*

Fig. 27. Scrapers.

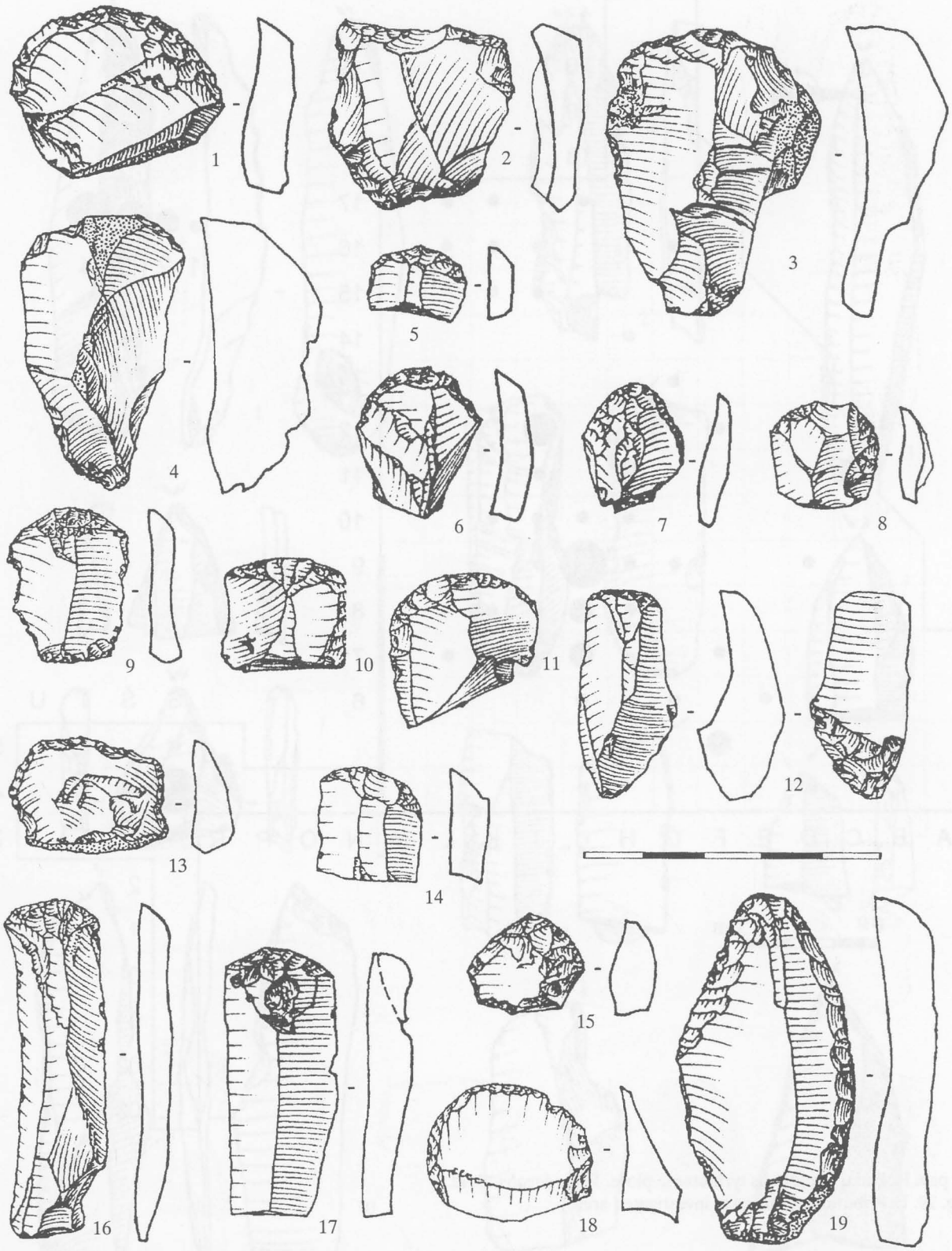

28 pav. Gremžtukai: 1 – atsitiktinis radinys; 2 – E6(C_1); 3 – E7(C); 4 – E7(C_1); 5 – F6(C); 6, 7 – iš L. Kavaliausko rinkinio; 8 – kv. J10(C_1); 9 – kv. F7(B); 10 – kv. I6(B); 11 – kv. H9(B_1); 12 – kv. F7(B); 13 – kv. E5(C); 14 – kv. G11(C); 15 – kv. H10(C_1); 16, 17 – kv. K9(C_1); 18 – kv. F4(B); 19 – kv. K12(B_1). *V. Jankauskaitės pieš.*
Fig. 28. Scrapers.

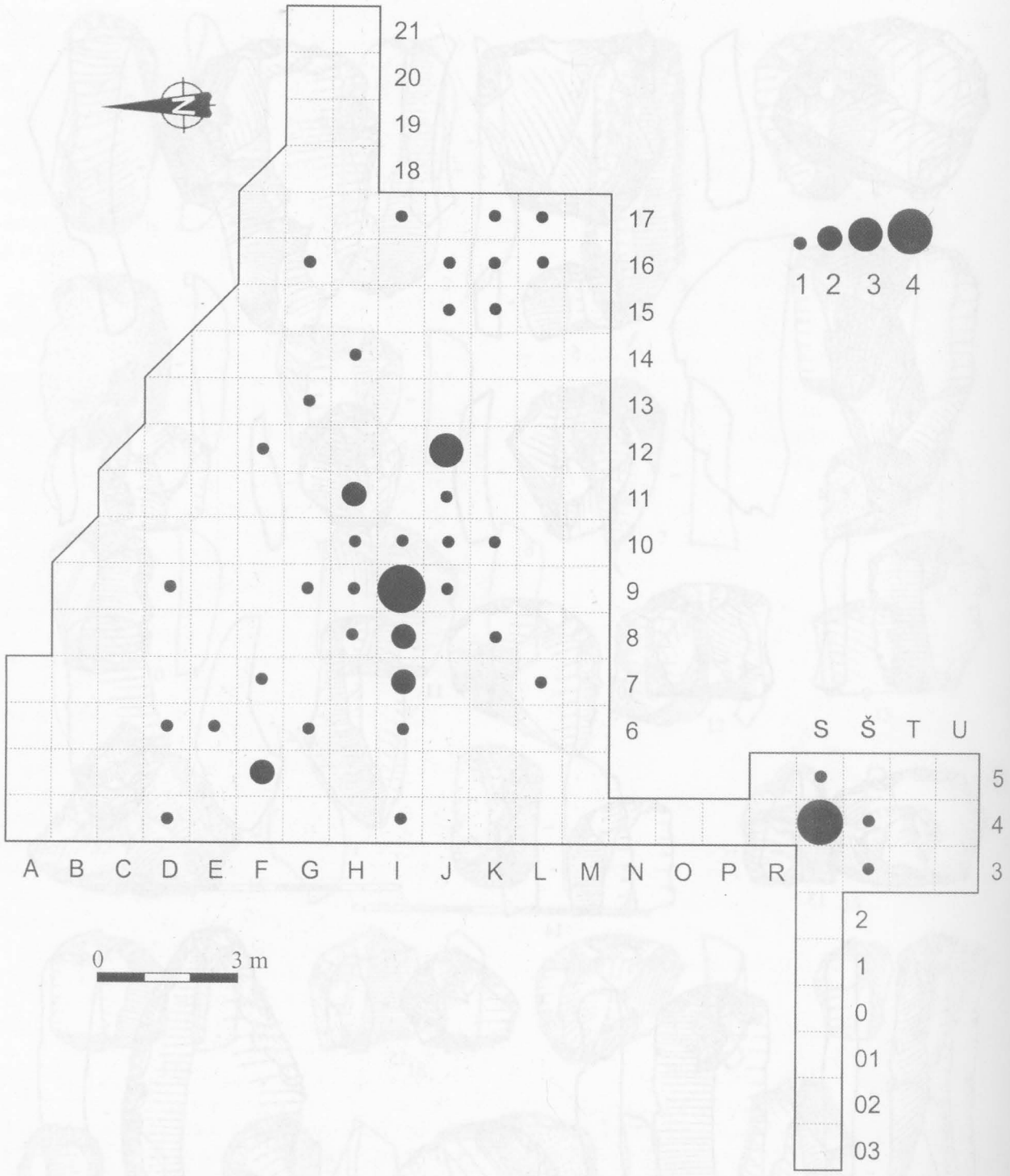

29 pav. Rėžtukų paplitimas tyrinėtame plote. *V. Juodagalvio brėž.*
Fig. 29. Distribution of burins at investigated area.

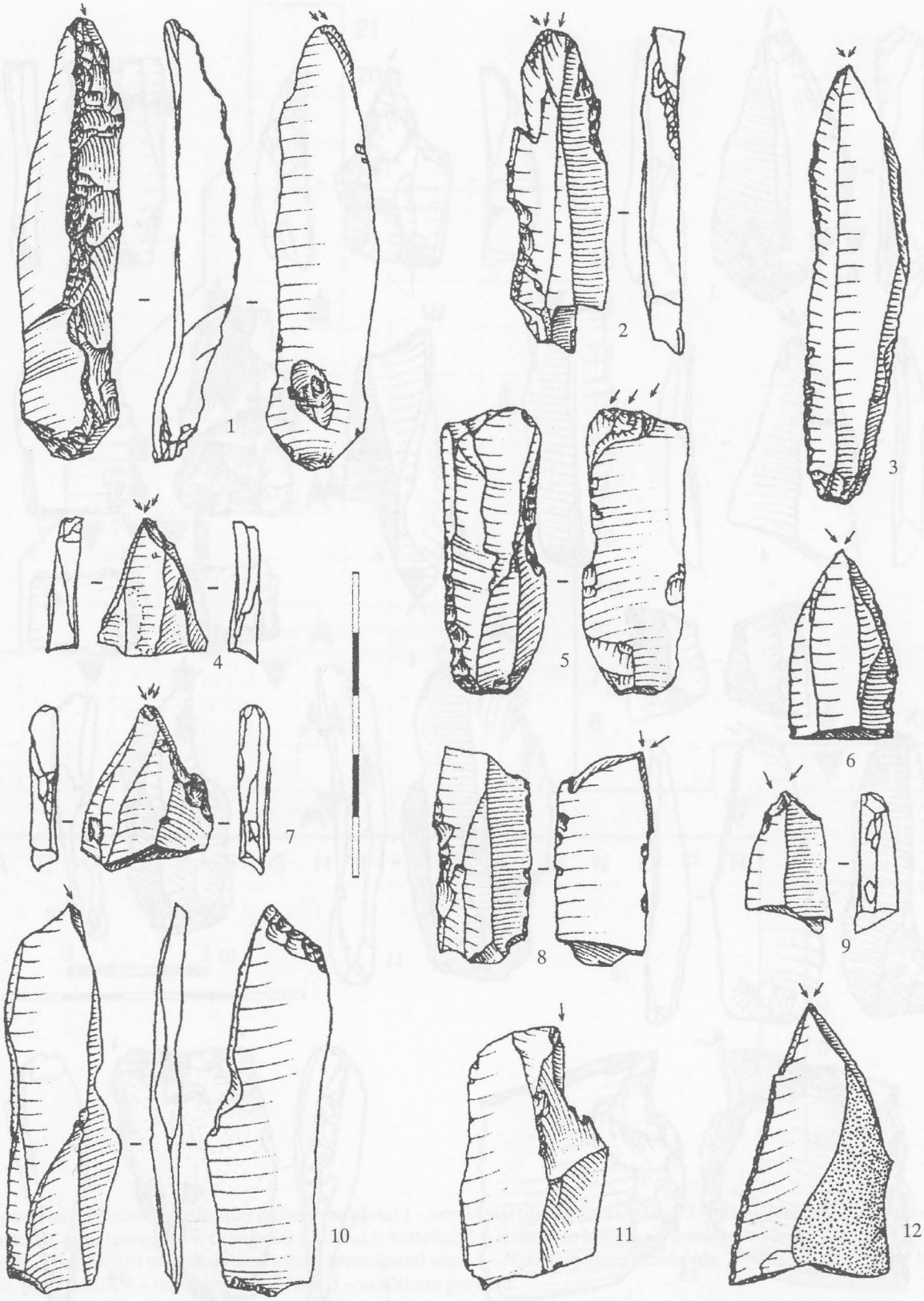

30 pav. Rėžtukai: 1 – kv. I8(C); 2 – kv. H9(C_1); 3 – kv. J10(C_1); 4 – kv. K16(B_1); 5 – kv. J11(C); 6 – kv. H10(C_1); 7 – kv. K16 (vėlyva duobė); 8 – kv. J16(C); 9 – kv. J15(B_1); 10 – kv. K17(C); 11 – kv. K15(C_1); 12 – kv. I9(C_1). *V. Jankauskaitės pieš.*
Fig. 30. Burins.

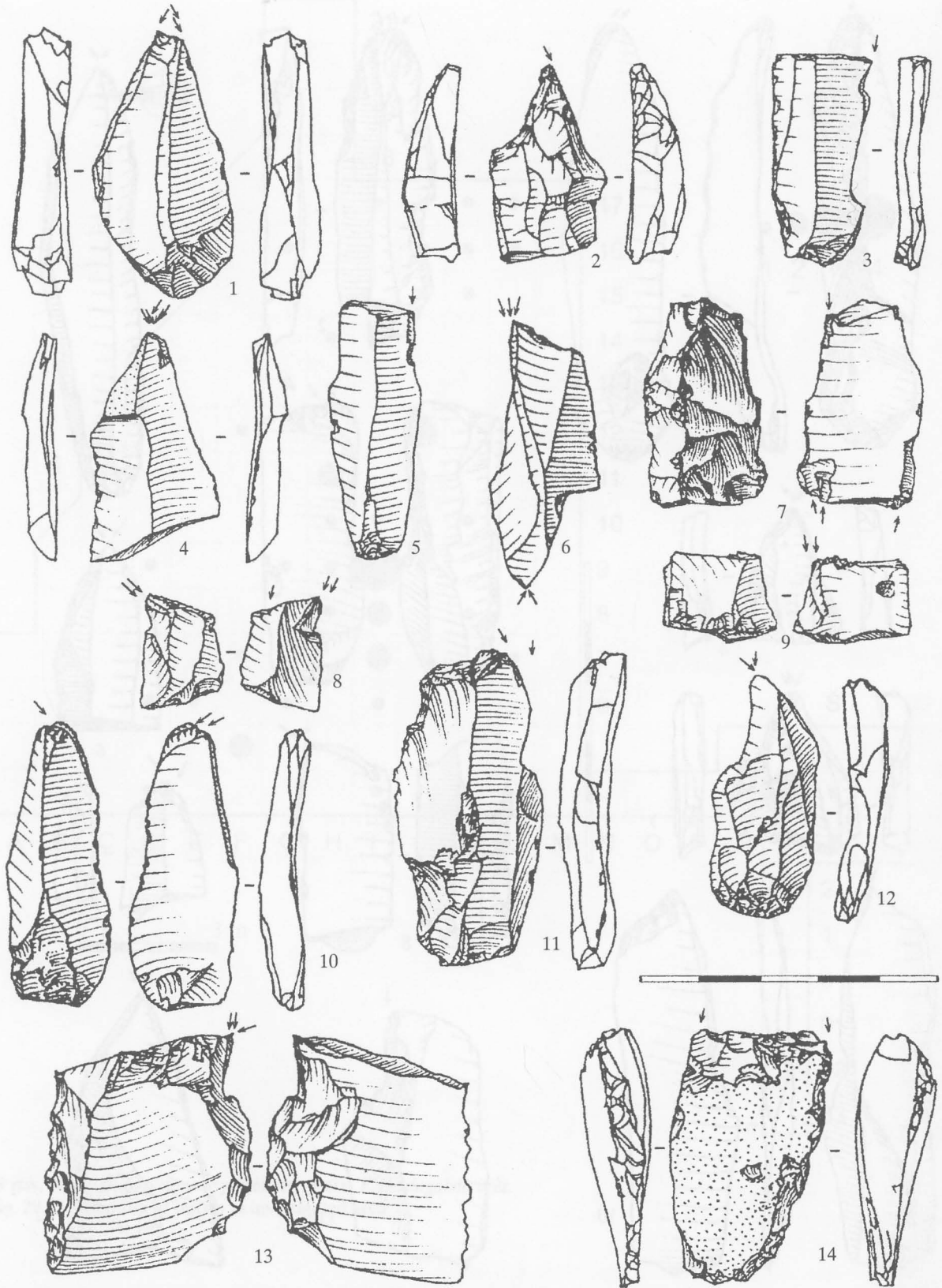

31 pav. Rėžtukai: 1 – L7(B); 2 – I4(B); 3 – G9(C_1); 4 – G16(B); 5 – Š4(C); 6 – iš L. Kavaliausko rinkinio; 7 – D4(B); 8 – F5(C); 9 – J12(C); 10–13 – S4(C); 14 – Š5(B_1). *V. Jankauskaitės pieš.*
Fig. 31. Burins.

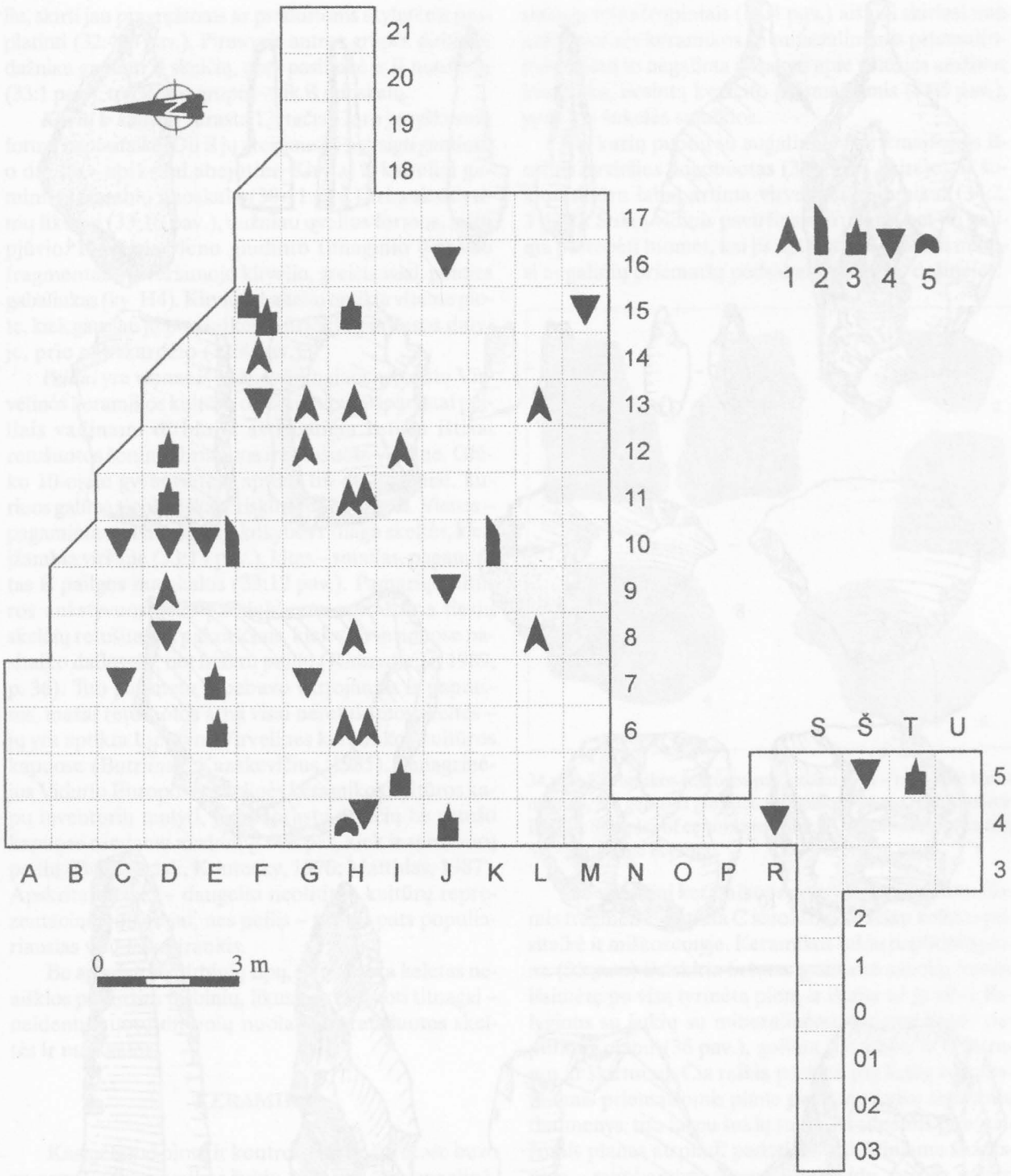

32 pav. Įvairių dirbinių paplitimas tyrinėtame plote: 1 – neolitiniai titnaginiai antgaliai; 2 – titnaginiai peiliai; 3 – titnaginiai grąžteliai, ylos, smaigai; 4 – titnaginiai kirveliai ir kalteliai; 5 – smiltainio kabutis. *V. Juodagalvio brėž.*
Fig. 32. Distribution of various artefacts at investigated area: 1 – Neolithic flint arrowheads; 2 – flint knifes; 3 – flint borers, awls, perforators; 4 – flint axes and chisels; 5 – sandstone pendant.

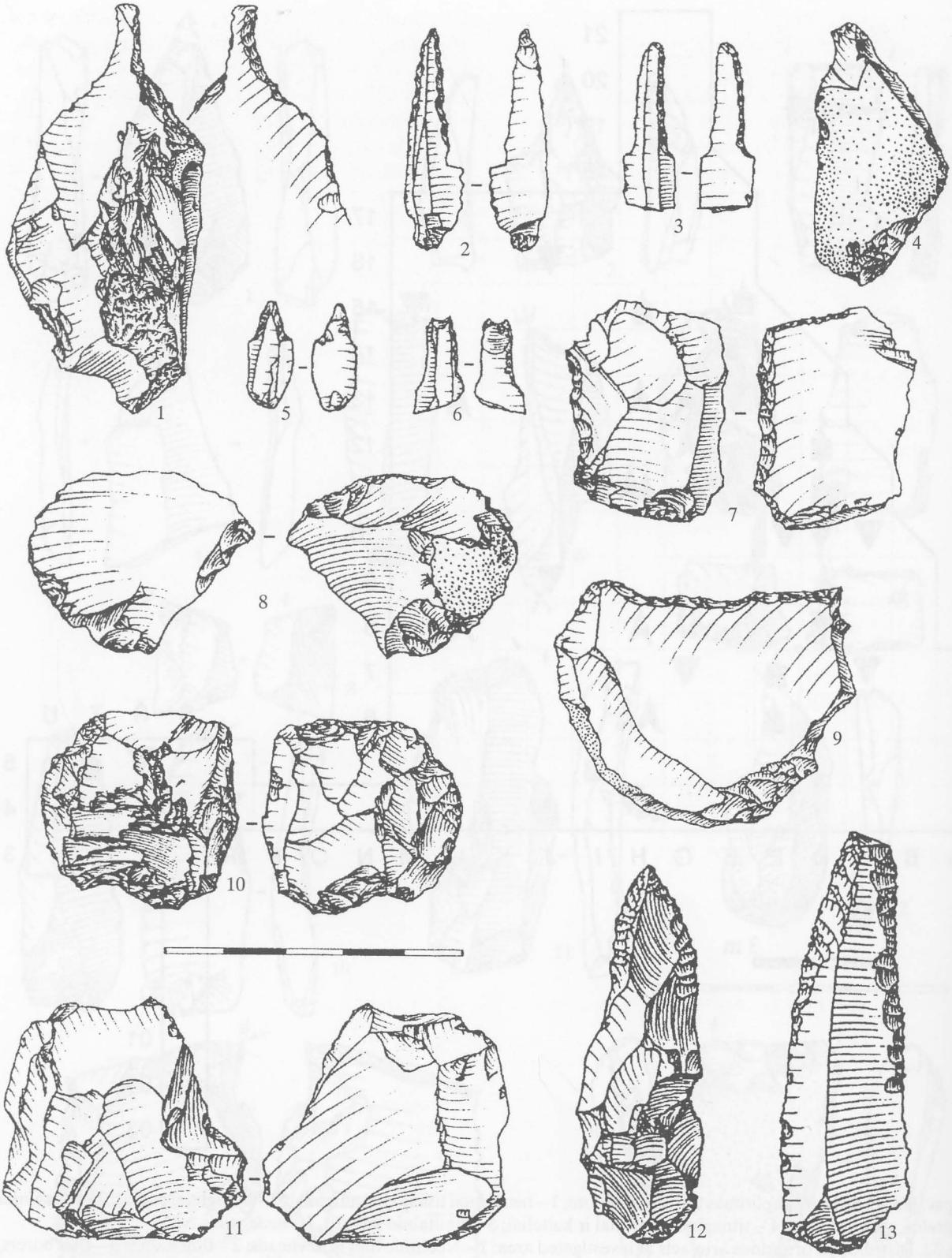

33 pav. Titnaginiai dirbiniai: 1 – kv. I5(C); 2 – kv. E6(C_1).; 3 – kv. T5(vėlyva duobė); 4 – kv. E7(C_1); 5 – I4(B_1); 6 – T3(B); 7 – kv. D9(C); 8 - kv. J4(B_1); 9 – kv. D10(C_1); 10 – E10(C_1); 11 – kv. F13(C_1); 12 – kv. K10(C); 13 – kv. E10(C).
V. Jankauskaitės pieš.
Fig. 33. Flint artefacts.

liu, skirti jau pragręžtoms ar pradurtoms skylutėms praplatinti (32:4, 8 pav.). Pirmos ir antros grupės dirbiniai dažniau gaminti iš skelčių, nors pasitaikė ir iš nuoskalų (33:1 pav.), trečiosios grupės – tik iš nuoskalų.

Kirvių ir kaltelių surasta 13, tačiau tarp jų ryškesnių formų nepasitaikė. Du iš jų greičiausiai nebaigti gaminti, o dar du – apskritai abejotini. Kirviai ir kalteliai gaminti iš stambių nuoskalų (30:11 pav.) arba skaldytinių likučių (33:10 pav.), dažniau ovalios formos, lęšio pjūvio. Išsiskiria vieno gludinto titnaginio dirbinio fragmentas – įtveriamojo kirvelio, greičiausiai, penties gabaliukas (kv. H4). Kirvių ir kaltelių aptikta visame plote, kiek gausiau jų pasitaikė šiaurinėje perkasos dalyje, prie pat skardžio (32:4 pav.).

Peiliai yra vienas iš pačių būdingiausių įvairių Virvelinės keramikos kultūrų dirbinių tipų. Paparastai peiliais vadinami dirbiniai aštrinančiu retušu ištisai retušuotos šoninės briaunos ir retušuota viršūne. Glūko 10-ojoje gyvenvietėje aptikti tik du dirbiniai, kuriuos galima tipologiškai priskirti peilių grupei. Vienas – pagamintas iš balto, geros kokybės titnago skeltės, kiek įžambia viršūne (33:13 pav.), kitas – smailas, pagamintas iš pailgos nuoskalos (33:12 pav.). Pamarių kultūros ankstyvuosiuose paminkluose aptinkama tiesių skelčių retušuotais pakraščiais, kiek vėlyvesniuose pasitaiko dailesnių, net lenktų peilių (Rimantienė, 1989, p. 36). Tuo pat metu tebebuvo vartojamos ir paprastos, mažai retušuotos arba visai neretušuotos skeltės – jų yra aptikta Lietuvos Virvelines keramikos kultūros kapuose (Butrimas, Kazakevičius, 1985). Panagrinėjus Vidurio Europos Virvelinės keramikos kultūros kapų inventorių matyti, jog paprastų skelčių be retušo kapuose randama maždaug tiek pat, kiek ir retušuotų peilių (Buchvaldek, Koutecky, 1970; Matthias, 1987). Apskritai peiliai – daugelio neolitinių kultūrų reprezentaciniai dirbiniai, nes peilis – turbūt pats populiariausias visų laikų įrankis.

Be aprašytųjų dirbinių tipų, dar surasta keletas neaiškios paskirties dirbinių, likusieji retušuoti titnagai – neidentifikuotų dirbinių nuolaužos, retušuotos skeltės ir nuoskalos.

KERAMIKA

Kasinėtame plote ir kontroliniuose šurfuose buvo surasta 1200 keramikos šukių, iš jų 290 – su augalinėmis priemaišomis molyje. Viršutiniame sluoksnyje pasitaikė ir vėlyvos žiestos *kaimo* keramikos. Keramikos šukės, smulkios ir aptrupėjusios, pakraštėlių ir ornamentuotų fragmentų labai mažai, todėl iškilo sunkumų bandant keramiką surūšiuoti. Stambesnių šukių priklausomybė vienam ar kitam laikotarpiui nekėlė abejonių – storasienė geležies amžiui keramika, liesinta granito trupiniais (34:4 pav.) aiškiai skiriasi nuo ankstyvesnės keramikos su mineralinėmis priemaišomis, tačiau to negalima pasakyti apie geležies amžiaus keramiką, liesintą kvarcito priemaišomis (34:5 pav.), ypač kai šukelės smulkios.

Kai kurių puodų su augalinėmis priemaišomis išorinis paviršius angobuotas (34:1 pav. kairėje), ir šukių faktūra labai artima virvelinei keramikai (34:2, 3 pav.). Šukių vidinis paviršius skirtingas, bet tai galima pastebėti tuomet, kai jis aptrupėjęs – aiškiai matosi augalinių priemaišų pėdsakai (34:1 pav. dešinėje).

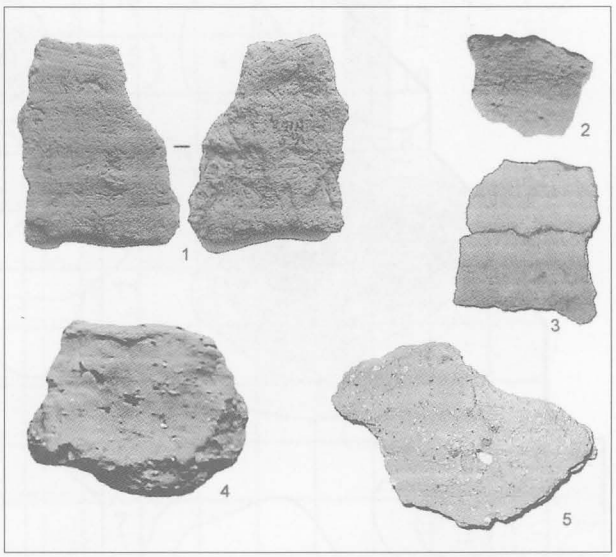

34 pav. Keramikos faktūros pavyzdžiai: 1–3 – neolitinė keramika; 4, 5 – geležies amžiaus keramika. *V. Juodagalvio nuotr.*
Fig. 34. Samples of ceramic texture: 1–3 – Neolithic ceramic; 4,5 – Iron Age ceramic.

Daugiausiai keramikos su augalinėmis priemaišomis fragmentų aptikta C sluoksnyje, tačiau keletas pasitaikė ir miškožemyje. Keramikos šukių paplitimo plane (35 pav.) išsiskiria keletas gausumo salelių, kurios išsimėtę po visą tyrinėtą plotą ir išeina už jo ribų. Palyginus su šukių su mineralinėmis priemaišomis paplitimo planu (36 pav.), galima pastebėti ir bendrumų, ir skirtumų. Čia reikia paskyti, jog šukių su augalinėmis priemaišomis plane panaudoti visų sluoksnių duomenys, tuo tarpu šukių su mineralinėmis priemaišomis planas atspindi padėtį tik kultūriniame sluoksnyje – taip bandyta išvengti paklaidų, kurias galėjo sukelti geležies amžiaus keramikos šukės, aptiktos daugiausiai sluoksniuose B ir B_1. Daugiausiai šukių su mineralinėmis priemaišomis molyje aptikta šiaurinėje ploto dalyje. Plane jos formuoja maždaug 10 m skersmens gausumo ratą, kurio didesnė dalis patenka į griūvančio skardžio zoną. Pietinėje ir pietvakarinėje dalyje bei pietiniame plote šukių mažai arba

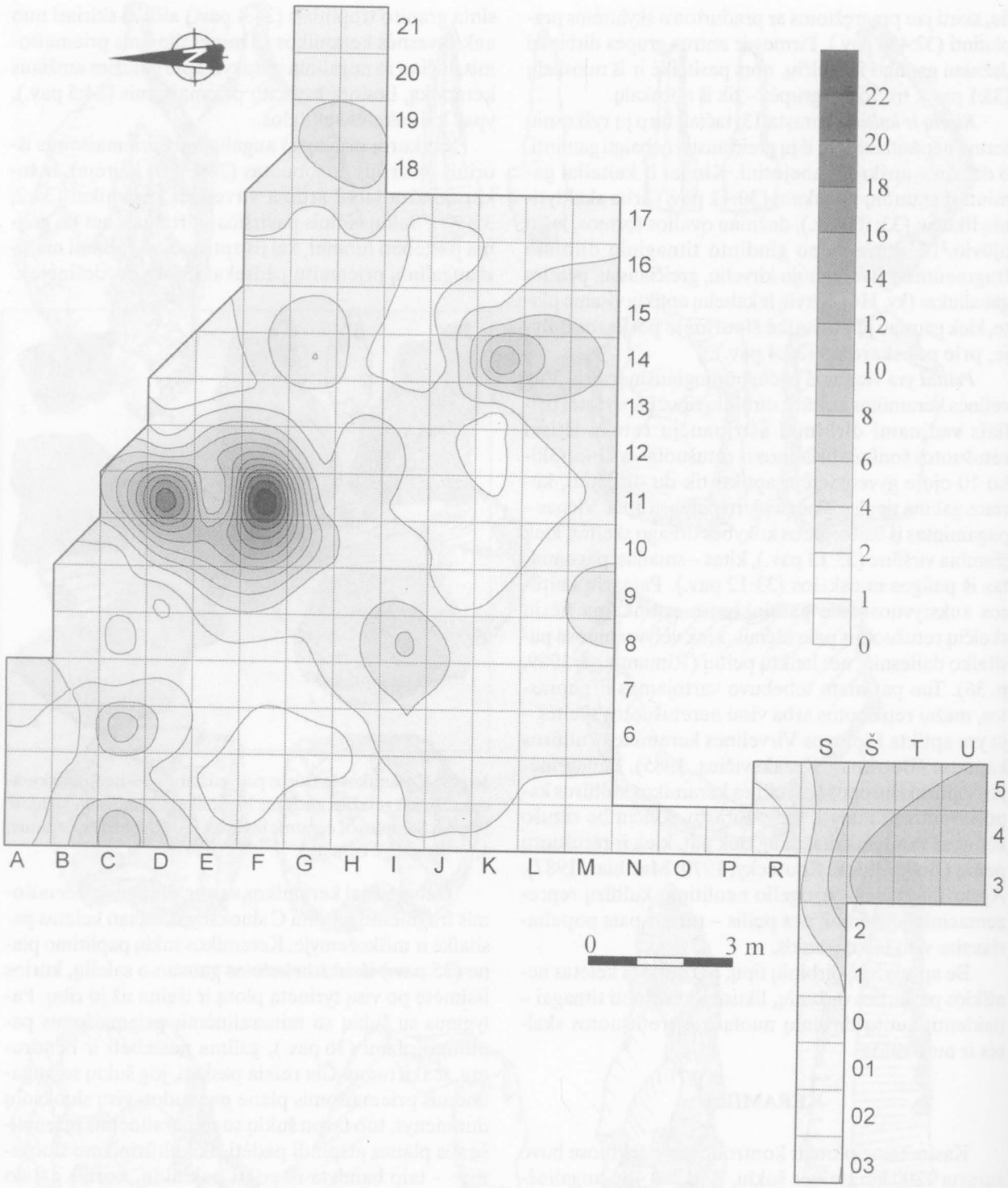

35 pav. Keramikos su augalinėmis priemaišomis fragmentų paplitimas tyrinėtame plote. *E. Marcinkevičiūtės brėž.*
Fig. 35. Distribution of ceramic fragments with plant temper at investigated area.

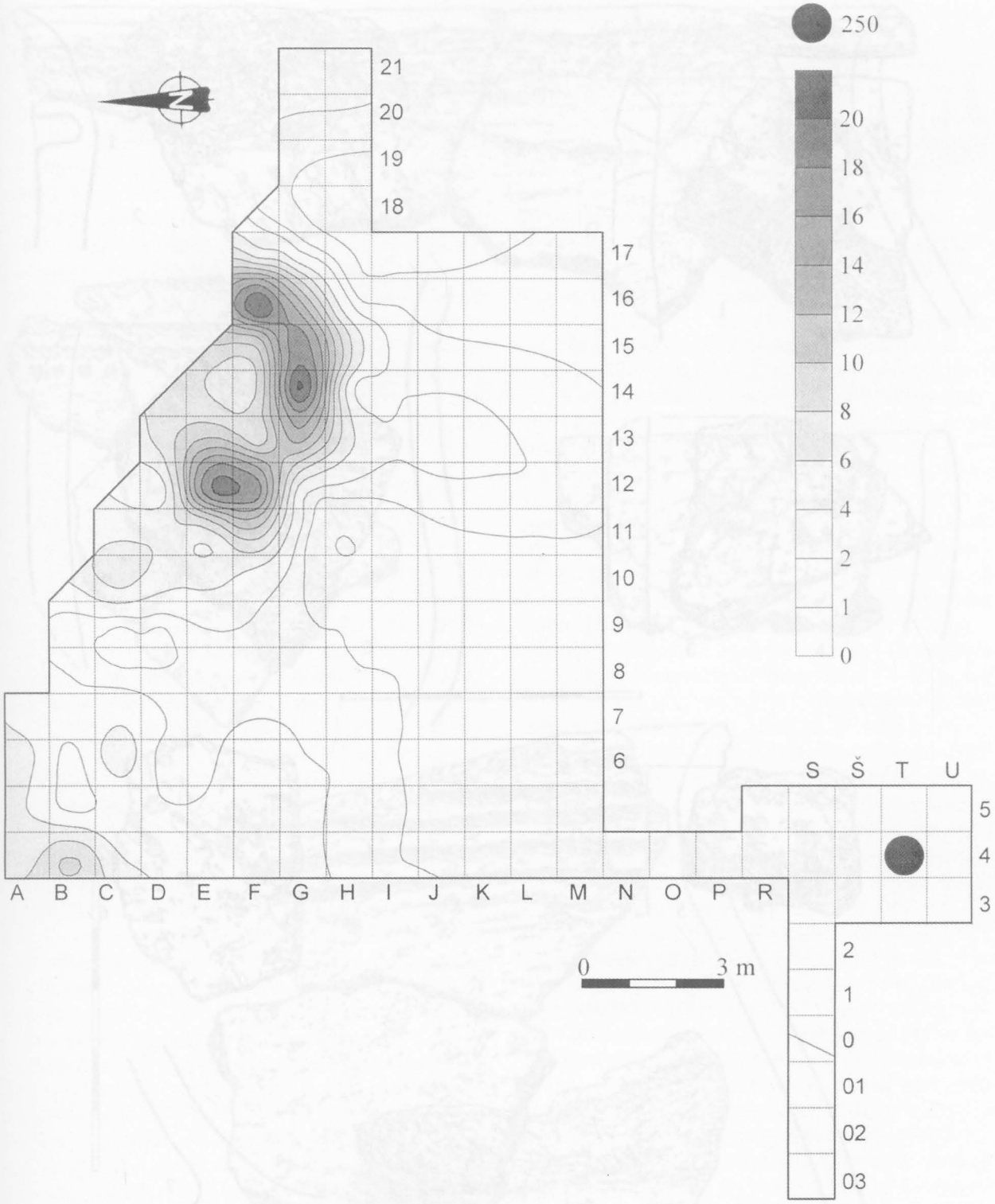

36 pav. Keramikos su mineralinėmis priemaišomis fragmentų paplitimas kultūriniame sluoksnyje ($C–C_3$).
E. Marcinkevičiūtės brėž.
Fig. 36. Distribution of ceramic fragments with mineral temper in cultural layer ($C–C_3$).

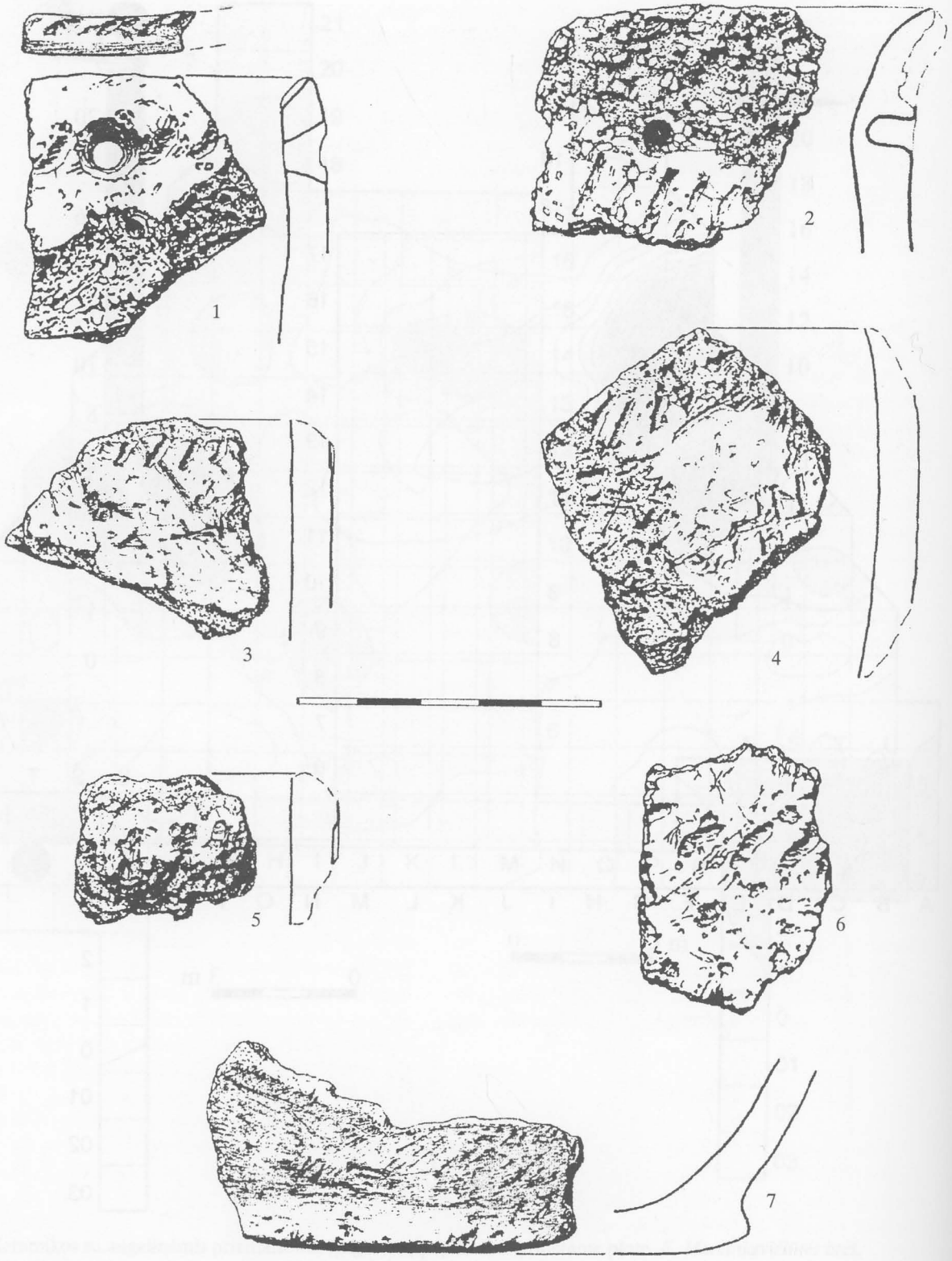

37 pav. Keramika su augalinėmis (1, 3–6) ir mineralinėmis (2, 7) priemaišomis molyje. *V. Jankauskaitės pieš.*
Fig. 37. Ceramic with plant (1, 3–6) and mineral (2, 7) temper in clay.

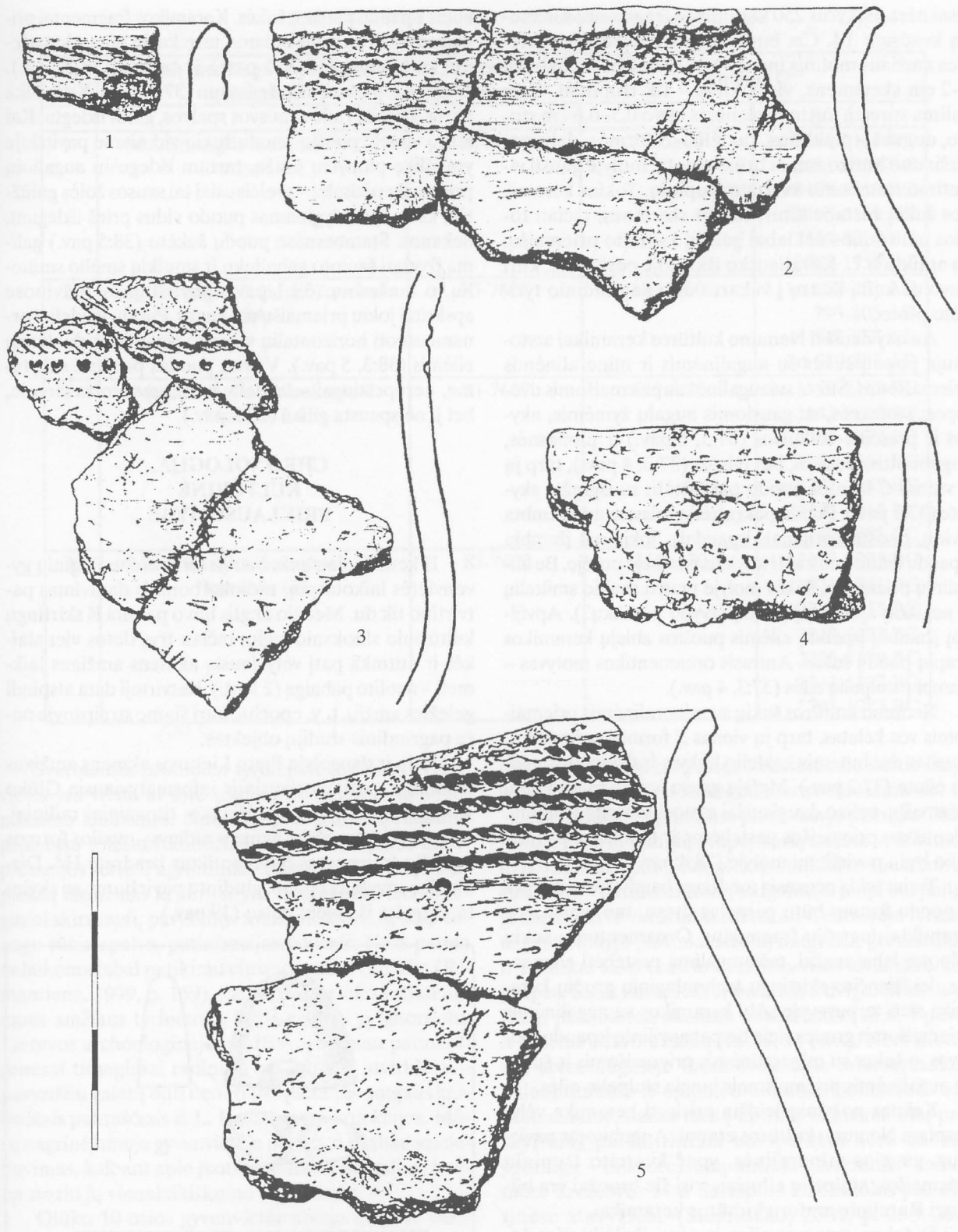

38 pav. Keramika su mineralinėmis priemaišomis molyje. *V. Jankauskaitės pieš.*
Fig. 38. Ceramic with mineral temper in clay.

visai nėra, išskyrus 250 keramikos fragmentų sankaupą kvadrate T4. Čia buvo aptiktas sutrupėjęs geležies amžiaus molinis indas – vos keliolika šukių buvo 1–2 cm skersmens, visos kitos – tik trupiniai. Iš jų galima spręsti, jog indo sienelės buvo 0,5–0,6 cm storio, dugnas – plokščias, kaklelis – *S* formos, dalis paviršiaus – horizontaliai brūkšniuota, molyje gausu vidutinio stambumo kvarcito trupinių. Tokios keramikos šukių rasta ir kitur, tik jos storesnės, tačiau tokios pat trapios dėl labai gausių kvarcito priemaišų. Jų aptikta ir L. Kavaliausko iškastoje perkasoje, kuri buvo už kelių metrų į vakarus nuo pagrindinio tyrinėto ploto.

Ankstyviausiai Nemuno kultūros keramikai atstovauja puodų šukės su augalinėmis ir mineralinėmis priemaišomis. Šukės su augalinėmis priemaišomis dvejopos: storesnės, su gausiomis augalų žymėmis, akytos ir prasčiau išlikusios (37:5, 6 pav.) ir plonesnės, angobuotos, lengvos, bet tvirtos (37:3, 4 pav.), tarp jų ir vienas *C* formos puodo pakraštėlis su išgręžta skylute (37:1 pav.). Puodo pakraštėlio briauna nusklembta į vidų, puošta apvijiniais įspaudais. Tokių pat įžambių įspaudų eilute puoštas ir kaklelis išorinėje pusėje. Be augalinių priemaišų, šukės molyje matyti smėlio smiltelių ir neaiškių apskritų įspaudų (žvynų pėdsakų?). Apvijinių įžambių įspaudų eilėmis puoštos abiejų keramikos grupių puodų šukės. Antrasis ornamentikos motyvas – įžambių stulpelių eilės (37:3, 4 pav.).

Nemuno kultūros šukių su mineralinėmis priemaišomis vos keletas, tarp jų vienas *S* formos pakraštėlis, puoštas duobutėmis kaklelio linkyje ir dvigubų stulpelių eilute (37:2 pav.). Molyje gausu įvairių mineralinių priemaišų, tačiau daugiausiai matosi kvarcito trupinių. Identiškos priemaišos pastebėtos ir *C* formos pakraštėlio lygiu paviršiumi molyje (38:4 pav.).

Turint tokią negausią medžiagą bandyti rekonstruoti puodų formas būtų pernelyg drąsu, tuo labiau, jog neaptikta dugnelių fragmentų. Ornamentuotų šukių taip pat labai mažai, tačiau galima pastebėti elementus, leidžiančius skirtingų technologinių grupių keramiką sieti tarpusavyje. Abi keramikos su augalinėmis priemaišomis grupes sieja tas pat apvijinių įspaudų motyvas, o šukes su mineralinėmis priemaišomis ir šukes su augalinėmis priemaišomis jungia stulpelių eilės.

Keletas požymių leidžia priskirti keramiką vėlyvesniam Nemuno kultūros etapui. Angobuotas paviršius, gausios mineralinės, ypač kvarcito trupinių priemaišos, stulpelių eilutės – visi šie bruožai yra būdingi Rutulinių amforų kultūros keramikai.

Didokos, sutampančios ir gerai išsilaikiusios šukės, L. Kavaliausko surastos nedideliame plotelyje ant skardžio, geriausiai atstovauja Virvelinės keramikos kultūrai, nes kasinėjimų metu nerasta nei vienos virvutės įspaudu puoštos šukės. Keramikos fragmentai priklausė 4 skirtingams indams, tarp kurių būta plonasienių puodynių (38:2, 5 pav.) ir taurių (38:3 pav.). Dugneliai plokšti, su priedugniu (37:7 pav.). Keramika tvirta, šviesiai rudos-rausvos spalvos, gerai išdegta. Kai kurių virvele puoštų puodų šukių vidiniame paviršiuje yra išlikę plonyčių įraižų, tartum išdegusių augalinių priemaišų pėdsakų – greičiausiai tai sausos žolės gniūžtės, kuria buvo lyginamas puodo vidus prieš išdegant, liekanos. Stambesnėse puodų šukėse (38:5 pav.) galima įžvelgti šamoto gabaliukų ir smulkių smėlio smiltelių, o mažesnių (38:1 pav.) paviršiuje ir pjūviuose apskritai jokių priemaišų nesimato. Puodų kakleliai ornamentuoti horizontalių virvutės įspaudų ir duobučių eilėmis (38:3, 5 pav.). Vienas puodas puoštas, sakytume, nerūpestingai – kaklelis buvo apvyniotas virvute, bet ji neįspausta giliau (38:2 pav.).

CHRONOLOGIJA, KULTŪRINĖ PRIKLAUSOMYBĖ

Iš keturių, jau anksčiau išskirtų archeologinių gyvenvietės laikotarpių, radiokarboninis datavimas patvirtino tik du. Medžio anglis buvo paimta iš skirtingų kultūrinio sluoksnio lygių, tačiau trys datos vienalaikės ir atitinka patį vėlyviausią akmens amžiaus laikmetį – neolito pabaigą (2 lent.). Ketvirtoji data atspindi geležies amžių, t. y. epochą, kuri šiame straipsnyje nėra pagrindinis studijų objektas.

Kaip ir daugelyje Pietų Lietuvos akmens amžiaus paminklų, pati gausiausia ir informatyviausia Glūko 10-osios gyvenvietės medžiaga – titnaginiai radiniai. Vienintelis kitos rūšies akmens radinys – ovalios formos kabučio fragmentas buvo aptiktas kvadrate H4. Dirbinėlis – ovalaus pjūvio, gludintu paviršiumi, su skylute, išgręžta iš abiejų pusių (39 pav.).

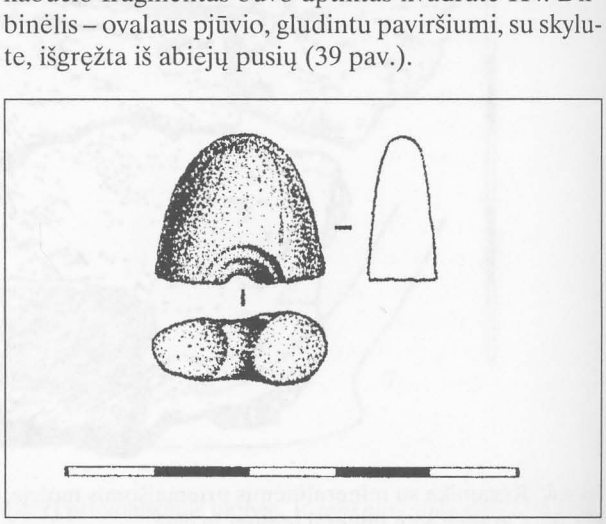

39 pav. Smiltainio kabutis. *A. Ruzienės pieš.*
Fig. 39. Sandstone pendant.

2 lentelė. Radiokarboninio datavimo duomenys

Eil. Nr.	Datuota medžiaga ir jos radimo aplinkybės	Laboratorinis numeris	Amžius C^{14}	
			BP	BC/AD
1.	Medžio anglis iš sluoksnio C2 kvadrate G9	Ki-7605	3760±80	1σ 2291-2113 BC 2101-2037 BC 2σ 2457-2419 BC 2405-2359 BC 2355-2007 BC 2003-1955 BC
2.	Medžio anglis iš židinio kvadrate Š4	Ki-7606	1270±60	1σ 667-781 AD 793-805 AD 847-853 AD 2σ 659-887 AD
3.	Medžio anglis iš sluoksnio C kvadrate L4	Ki-7607	3690±70	1σ 2197-2167 BC 2143-2009 BC 2001-1977 BC 1967-1961 BC 2σ 2287-2247 BC 2235-2215 BC 2209-1885 BC
4.	Medžio anglis iš sluoksnio C1 kvadrate G9	Ki-7608	3660±70	1σ 2137-2075 BC 2071-1941 BC 2σ 2275-2255 BC 2229-2221 BC 2205-1879 BC 1841-1827 BC 1793-1783 BC

Svarbiausia problema tyrinėjant smėlines gyvenvietes yra vieno ar kito radinių komplekso homogeniškumo klausimas. Nuo šios problemos sprendimo priklauso tolesnės kultūrinės ir chronologinės interpretacijos vertė. Pagrindiniai titnaginių dirbinių kompleksų išskyrimo kriterijai yra tipologiniai-technologiniai skirtumai, paryškinti tokiais faktoriais, kaip titnago rūšis, spalva, patinizacijos laipsnis. Nors patina nelaikoma labai patikimu chronologiniu rodikliu (Rimantienė, 1999, p. 159), tačiau dar neteko sutikti akmens amžiaus tyrinėtojo, kuris visiškai jį ignoruotų. Lietuvos archeologinėje medžiagoje labiau patinuoti senesni titnaginiai radiniai, bet būna ir atvirkščiai – pavyzdžiu galėtų būti neolitinis trikampis antgalis karbuotais pakraščiais iš L. Kavaliausko kolekcijos. Mūsų nagrinėjamoje gyvenvietėje patina, o tiksliau jos nebuvimas, kalbant apie įkotinius strėlių antgalius, tampa svariu jų vienalaikiškumo argumentu.

Glūko 10-osios gyvenvietės atveju svarbus vaidmuo skirtas horizontaliosios ir vertikaliosios planigrafijos duomenims. Vertikaliosios planigrafijos terminą čia vartojame siekdami pabrėžti skirtumą nuo stratigrafijos, nes tyrinėjimų objektas yra radinių pasklidimas skirtingose tos pačios struktūros sluoksnio dalyse, o ne skirtinguose stratigrafiniuose sluoksniuose.

Centrinėje pagrindinio ploto dalyje planigrafiškai ryškiai išskiria radinių grupė, kurią sudaro vadinamojo įkotinių antgalių komplekso standarto sudedamosios dalys – įkotiniai strėlių antgaliai, trumpi bei pailgi gremžtukai ir viduriniai rėžtukai. Centrinėje tyrinėto ploto dalyje įkotiniai strėlių antgaliai, gremžtukai ir rėžtukai savo skaičiumi lenkia visas kitas dirbinių grupes. Šiam kompleksui priklauso dvigaliai skaldytiniai įžambiomis skėlimo aikštelėmis (13:6, 7 pav.) ir keletas mikrorėžtukų (23:29, 31 pav.). Nors Lietuvos archeologinėje literatūroje apie mikrorėžtukus paleolitiniuose ir epipaleolitiniuose rinkiniuose neužsimenama, dalies mūsų aptiktų mikrorėžtukų priskyrimas paleolitiniam kompleksui nėra kažkas ypatinga – mikrorėžtukų aptikta „švariomis“ laikomose Szczebros 14 ir Salaspilio Laukskolos paleolitinėse stovyklose (Siemaszko, 2000, p. 256–261, pav. 3:15–19; Zagorska, 1999, p. 142). Pažymėtina tai, jog jų randama Arensburgo (Taute, 1968, pav. 39:21, 33) arba arensburginės tradicijos kultūrų (Hansbacka/Fosna) (Schmitt, 1999, p. 16–17) bei

mišriuose Svidrų–Arensburgo paminkluose (Szchebra 14, Salaspilio Laukskola).

Mikrorėžtukų buvimas nebūtinai reiškia mikrorėžtukinės technikos naudojimą vien lancetų ar trapecijų gamybai. Studijuojant Glūko 10-osios gyvenvietės įkotinių antgalių gamybos techniką buvo užfiksuotas įdomus elementas – priešingai mezolitiniams lancetams, kur mikrorėžtukinė išskala formuoja smaigalį, čia pastebėtas mikrorėžtukinės technikos panaudojimas, formuojant antgalio įkotę (21:3 pav.).

Manoma, jog vieną kompaktišką titnaginių dirbinių sankaupą arba lizdą palikdavo viena šeima. Yra nuomonių, paremtų AMS datomis, jog ta pati sankaupa galėjo kauptis ir kelis šimtus metų (Sulgastovka, 2000, p. 268), tačiau besąlygiškai pasikliauti vien radiochronologija irgi nevertėtų – juk datuoti ne patys titnagai, bet medžio anglis iš jų aplinkos. Remdamiesi planigrafijos, gamybos technikos ir tipologijos, titnago rūšies bei išvaizdos duomenimis, paleolitinį Glūko 10-osios gyvenvietės rinkinį, kurį sudaro radiniai iš titnagų sankaupos centrinėje tyrinėto ploto dalyje, „apvalę“ jį nuo vėlesnių neolitinių radinių, laikome homogenišku.

Išskirtajame rinkinyje atsispindi paleolito pabaigai būdingas įvairių kultūrų elementų persipynimas, kuris ryškiausiai atsiskleidžia įkotiniuose strėlių antgaliuose. Vienuose Glūko 10-osios gyvenvietės įkotiniuose antgaliuose galime įžvelgti Arensburgo ir Svidrų kultūroms būdingų požymių, o kitiems yra atitikmenų Grensko/Desnos (Копытин, 1994, с. 45, рис. 2:26, 27) ir mezolitinės postarenburginės Pisočnyj Rivo kultūros stovyklose (Zaliznyak, 1995, p. 41, pav. 57:1; Zaliznyak, 2000, p. 38–41, pav. 5:1). Kokiais vardais bevadintume pavienius antgalių tipus, būdami kartu jie priklauso grupei gana aiškiai išsiskiriančių paminklų, kurių pagrindinis bruožas – įvairių kultūrų elementų susiliejimas. Nemanau, jog galima rimtai svarstyti tikimybę tame pačiame 8–10 m^2 plotelyje įsikurti kelioms skirtingų kultūrų medžiotojų šeimoms, kuomet aplink buvo pakankamai vietos. Tęsiant Lietuvoje susiklosčiusias tradicijas, ši komplektą tektų priskirti Hibridinei kultūrai. Pavadinimas nelabai vykęs, bet geresnio neturime.

Galima eiti kitu keliu – mėginti pritraukti rinkinį prie vienos iš pagrindinių kultūrų, šiuo atveju Svidrų ir Arensburgo, nustatant vyraujančius kurios nors kultūros elementus. Strėlių antgaliuose vyrauja svidrinis elementas – 76% antgalių turi plokščią retušą vidinėje įtvaros pusėje, tačiau retušas nevienodas. Kai kuriuose antgaliuose jis „tikras svidrinis“, atliktas labai kruopščiai ir dengia visą įkotę arba didesnę jos dalį (21:2, 3, 9, 12 pav.), kituose retušas vos dviejų įžambių išskalų, skirtas skėlimo kuprelei pašalinti ar įtvaros galui pasmailinti (21:1, 4, 6, 13 pav.). Susidaro situacija, panaši į brūkšniavimą keramikoje – ne visuomet aiškiai galima nustatyti, kur brūkšniavimas yra techninė priemonė, o kur – puošybos elementas, vadinasi, ir kultūrinis požymis. Antgaliuose, kuriuos priskyrėme arensburginiams, plokščias retušas greičiau – kultūrinis elementas, nes kai kurių antgalių smaigalys yra plonajame skeltės gale (20:4 pav.) ir apie kuprelės pašalinimą čia kalbėti netenka. Tačiau rinkinys susideda ne vien iš strėlių antgalių. Platūs viduriniai rėžtukai, trumpi ir pailgi bei dvigaliai gremžtukai, pagaliau mikrorėžtukai ir mikrorėžtukinės technikos taikymas antgalių gamyboje nėra būdingi gryniesiems Svidrų kultūros paminklams, nors juose tokių tipų dirbinių, išskyrus mikrorėžtukus, pasitaiko. Apibendrinant reikia pastebėti, jog Glūko 10-osios gyvenvietės radiniai artimi grupei lenkiškų paminklų (Stańkowiczų III, Ośnicos, Witów, Woźna Wieśo, Chwalibogowicų), pasižyminčių svarbiausiu bruožu – įvairių paleolitinių kultūrų elementų persipynimu viename komplekse.

Įvairių elementų persipynimas arba susiliejimas – ne tik kultūrinis, bet ir chronologinis požymis, būdingas pačiai paleolito pabaigai ar mezolito pradžiai. Preborialio pradžią laikant paleolito ir mezolito riba, Glūko 10-osios gyvenvietės paleolitinės tradicijos titnaginių radinių kompleksą tenka priskirti mezolito laikotarpio pradžiai – epipaleolitui. Sprendimą epipaleolito naudai lėmė gyvenvietės topografinė padėtis ir naujausi Pietų Lietuvos upių slėnių sandaros bei raidos tyrinėjimų duomenys, paremti radiokarboninėmis datomis (Dvareckas, 2001). 4–5 m aukščio pirmoji viršsalpinė terasa, ant kurios buvo įsikūrusi Glūko 10-oji gyvenvietė, galėjo susifomuoti tik preborialio laikotarpiu – IX tūkstantmečio II pusėje, bet ne anksčiau. Tai patvirtina ir archeologiniai duomenys – nesenai tyrinėtos Varėnės pakrančių aleriodo ir vėlyvojo driaso laikmečio paleolitinės stovyklos buvo įsikūrusios 13,5 m aukščiau dabartinio upės vandens lygio (Ostrauskas, 2001, p. 179–180).

Titnagų sankaupos sudėtis pietiniame plote kitokia – čia gremžtukų ir įkotinių antgalių visiškai nėra, gausu įtveriamųjų ašmenėlių, skaldytinių dalių. Rėžtukų, palyginti, daug ir čia, tačiau nuo pirmosios sankaupos jie skiriasi tipų įvairove ir titnago rūšimi. Beveik visi šioje sankaupoje aptikti dirbiniai sulūžę arba netinkami naudoti, gausu skelčių dalių, skaldytinių likučių, nuoskalų, o raudonų ar rausvų titnagų lyginamasis kiekis didesnis nei kitose tyrinėto ploto dalyse. Greičiausiai čia gamybos atliekų kaupimo vieta, paprasčiau tariant, šiukšlynas, kurį paliko vidurinio neolito gyventojai. Dviejų židinių liekanos titnagų sankaupos ribose skirtinos jau viduriniajam geležies amžiui – VII šimtmečiui pr. Kr. Šiam laikotarpiui priklauso ir sudužęs molinis puodas bei kita keramika su

granito ir kvarcito priemaišomis, aptikta daugiausiai B ir B_1 sluoksniuose. Geležies amžiaus gyvenvietė buvo įsikūrusi labiau į vakarus nuo kasinėto ploto, tačiau apėmė ir dalį neolitinės gyvenvietės.

Viduriniojo neolito Nemuno kultūros gyvenvietė apėmė visą tyrinėtą plotą, tuo tarpu Virvelinės keramikos kultūros gyventojai buvo įkūrę nedidelę stovyklėlę, kurios dalis jau prieš tyrinėjimus buvo sunaikinta upės tėkmės. Vargu ar galima tikėtis vėlyvojo neolito gyvenvietės pėdsakų toliau nuo upės kranto, nes pietiniame plotelyje nei titnaginių radinių, nei keramikos fragmentų, skirtinų šiam laikotarpiui, neaptikta. Nerasta jų ir pačiame pietiniame žvalgomajame šurfe, kur buvo aptikta puodų šukių su augalinėmis priemaišomis molyje.

Planigrafiniai tyrinėjimai padeda atkurti visą skirtingų laikotarpių gyvenviečių išsidėstymo vaizdą, tačiau mažai gelbsti, bandant suskirstyti neolitinius titnaginius dirbinius ir ypač gamybos atliekas. Pasiremdami analogijomis, galime manyti, jog plokščiai retušuotus strėlių antgalius ir peilius, trumpas netaisyklingas skeltes paliko virvelininkai, o taisyklingas skelteles, trapecijas, įtveriamuosius ašmenėlius ir rėžtukus gaminosi viduriniojo neolito gyventojai, kurie tebenaudojo skelčių nuspaudimo techniką ir tęsė mezolitines tradicijas. Nemuno kultūros keramika, paveikta Rutulinių amforų kultūros įtakos, leidžia apčiuopti bent apytikrę pirmosios neolitinės gyvenvietės pradžią – viduriniojo neolito pabaigą ar vėlyvojo neolito pradžią (III tūkstantmetis pr. Kr.). Kada tiksliai nemuniečiai apleido gyvenvietę – sunku pasakyti, tačiau III–II tūkstantmečio pr. Kr. sandūroje jų čia jau nebebuvo – Virvelinės keramikos kultūros gentis negalėjo įsikurti užimtoje vietoje.

Šiuo straipsniu nededu taško Glūko 10-osios gyvenvietės tyrinėjimams. Lietuvos archeologijos atlase minima Ešerinio ežero radimvietė (Rimantienė, 1974, p. 37), kuri pagal aprašymą turėtų būti vos 100 m į pietus nuo tyrinėto ploto. Paleolito pabaigos stovyklavietės Lietuvoje ir kaimyniniuose kraštuose dažnai susideda iš keleto atskirų lizdų, išsimėčiusių net kelių tūkstančių m^2 plote (Zagorska, 1999, p. 141). Galima manyti, jog keletas antgalių ir vidurinių rėžtukų mūsų tyrinėto ploto pietrytiniame pakraštyje yra atsidūrę neatsitiktinai – galbūt tai kitos paleolitinių titnaginių radinių sankaupos pėdsakai. Liko dar darbo ir su kasinėjimų metu aptikta medžiaga – straipsnyje nepateikta smulkios tipologinės-techninės titnaginių dirbinių ir gamybos atliekų statistikos analizė. Pati iš savęs bendra medžagos statistika iš sluoksnio, kurį paliko kelios skirtingų laikotarpių gyvenvietės, nieko neduoda. Prie jos dar reikės padirbėti, atsižvelgiant į planigrafijos ir naujų tyrinėjimų duomenis.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Buchvaldek M., Koutecky D., 1970 – Vikletice. Ein Schnurkeramisches Graberfeld // Praehistorica. Praha, 1970. T. 3.

Broglio A., Kozlowski S. K., 1983 – Tipologia ed evoluzione delle industrie mesolitiche di Romagnano III // Preistoria Alpina. Trento, 1983. T. 19, p. 93–148.

Butrimas A., Kazakevičius V., 1985 – Ankstyvieji virvelinės keramikos kapai Lietuvoje. Archeologiniai tyrimai // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1985. T. 4, p. 17–19, pav. 7:1, 4.

Butrimas A., Ostrauskas T., 1999 – Tanged Points Cultures in Lithuania // Tanged Points in Europe. Lublin, 1999, p. 267–271.

Dvareckas V., 2001 – Upių slėnių ir rinų sandara bei raida // Akmens amžius Lietuvoje (geologijos, paleogeografijos ir archeologijos duomenimis). Vilnius, 2001, p. 101–107.

Guminski W., Fiedorczuk J., 1990 – Dudka 1. A Stone Age Peat-bog Site in Norh-eastern Poland // Acta Archaeologica, – 1989. Koøbenhavn, 1990. Vol. 60, p. 51–70.

Indrelid S., 1994 – Fangstfolk og bønder i fjellet // Universitetets Oldsksamlings Skrifter. Oslo, 1994, No. 17.

Juodagalvis V., 1998 – The "Stone Age in South Lithuania" Project // Archaeologia Baltica. Vilnius, 1998. Vol. 3, p. 55–66.

Juodagalvis V., 1999 – Senovės gyvenvietė prie Dusios ežero // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1999. T. 16, p. 239–279.

Juodagalvis V., 2001a – Glūko 10-oji akmens amžiaus gyvenvietė // Akmens amžius Pietų Lietuvoje (geologijos, paleogeografijos ir archeologijos duomenimis). Vilnius, 2001, p.182–187.

Juodagalvis V., 2001b – Zapsės upės ir Veisiejo ežero apylinkės // Akmens amžius Pietų Lietuvoje (geologijos, paleogeografijos ir archeologijos duomenimis). Vilnius, 2001, p. 188–196.

Karmaza B., 2001 – Vietovių geologinė ir geomorfologinė charakteristika // Akmens amžius Pietų Lietuvoje (geologijos, paleogeografijos ir archeologijos duomenimis). Vilnius, 2001, p. 136–146.

Karmaza B., Juodagalvis V., Ostrauskas T., 2001 – Akmens amžiaus titnaginių dirbinių žaliava ir jos paplitimas // Akmens amžius Pietų Lietuvoje. Vilnius, 2001, p. 225–229.

Kempisty E., Sulgostowska Z., 1991 – Osadnictwo paleolityczne, mezolityczne i paraneolityczne w rejonie Woźnej Wsi, woj. Łomżyńskie // Polskie badania archeologiczne. Warszawa, 1991. T. 30.

Matthias W., 1987 – Katalog zur mitteldeutschen Schnurkeramik. Teil IV: Restgebiete und Nachtrage. Berlin, 1987.

Milisauskas S., 1986 – Early Neolithic Settlement and Society at Olszanica. Michigan, 1986.

Ostrauskas T., 1996 – L. Kavaliausko senienų kolekcijos radimviečių archeologiniai žvalgymai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais. Vilnius, 1996, p. 323–329.

Ostrauskas T., 2001 – Glūko ir Varėnio ežerų apylinkės // Akmens amžius Pietų Lietuvoje (geologijos, paleogeografijos ir archeologijos duomenimis). Vilnius, 2001, p. 179–182.

Rimantienė R., 1974 – Akmens amžiaus paminklai // Lietuvos TSR archeologijos atlasas. Vilnius, 1974. T. 1, p. 5–83.

Rimantienė R., 1989 – Nida. Senųjų baltų gyvenvietė. Vilnius, 1989.

Rimantienė R., 1996 – Akmens amžius Lietuvoje. Vilnius, 1996.

Rimantienė R., 1999 – Margių 1-oji gyvenvietė // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1999. T. 16, p. 109–170.

Schmitt L., 1999 – The Hensbacka: A Maritime adaptation or a Seasonal Expression of Continental Hunter and Gatherers // Tanged Points in Europe. Lublin, 1999, p. 16–27.

Siemaszko J., 2000 – The Szczebra 14 site. A key to understanding the Palaeolithic in the North-Eastern part of Europe or another mystery? // Lietuvos archeologija. Vilnius, 2000. T. 19, p. 251–266.

Sonneville-Bordes D.de., Perrot J., 1956 – Lexique typologique du Paleolithique superieur. Outillage lithique (suite et fin) (1) // Bulletin de la Societe Prehistorique Francaise. 1956. T. 53, p. 547–559.

Sulgastowska Z., 1989 – Prahistoria mięndzyrzecza Wisły, Niemna i Dniestru u schyłku plejstocenu. Warszawa, 1989.

Sulgastowska Z., 2000 – The archievements and topics worth discussing The Palaeolithic and the Mesolithic of the South-Eastern Subbalticum // Lietuvos archeologija. Vilnius, 2000. T. 19, p. 267–273.

Szymczak K., 1999 – Late Palaeolithic Cultural Units with Tanged Points in North Eastern Poland // Tanged Points in Europe. Lublin, 1999, p. 93–101.

Taute W., 1968 – Die Stielspitzen-Gruppen im nördlichen Miteleuropa // Fundamenta. Köln, Graz, 1968. Band 5.

Tromnau G., 1975 – Neue Ausgrabungen im Ahrensburger Tunneltal // Offa. Neumunster, 1975. Band 33.

Vang Petersen P., 1993 – Flint fra Danmarks oldtid. København, 1993.

Więckowska H., 1985 – Osadnictwo późnopaleolityczne i mezolityczne nad dolną Narwią // Polskie badania archeologiczne. Warszawa, 1985. T. 24.

Zagorska I., 1999 – The Earlest Settlement of Latvija // Pact 57:I, 6. 1999, p.131–156.

Zaliznyak L. L., 1995 – The Swidrian Reindeer-Hunters of Eastern Europe. Wilkau–Hasslau, 1995.

Zaliznyak L., 2000 – R. Rimantienė as a Founder of the Periodization of the Final Palaeolithic ot North-West Eastern Europe // Lietuvos archeologija. Vilnius, 2000. T. 19, p. 31–45.

Копытин В. Ф., 1994 – Некоторые итоги изучения Гренской стоянки // Гістарычна-археалагічны зборнік. Мінск, 1994, № 5, с. 34–60.

Козырева Р. В., 1986 – Типы наконечников стрел на стоянках эпохи неолита-раннего метталла Северо-Запада европейской части СССР // Палеолит и неолит. Ленинград, 1996, с. 149–153.

GLŪKAS 10 – EPIPALAEOLITHIC SITE AND NEOLITHIC SETTLEMENTS NEAR VARĖNĖ RIVER

KEYWORDS

Palaeolithic
Epipalaeolithic
Mesolithic
Neolithic
retouch
retouched
unifacial retouch
bifacial retouch
pressure technique
blade
flake
core
scraper
burin
microburin
insert
tanged point
pendant
Ahrensburgian
Ahrensburgian culture
Swiderian
Swiderian culture
Corded Ware culture
spatial analysis
temper
Globular Amphora culture.

Straipsnis gautas 2002 04 30